==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

તિરુપતિ બાલાજી ડેવલપર્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ અને અન્ય

વિરુદ્ધ

બિહાર રાજ્ય અને અન્ય

૨૧ એપ્રિલ, ૨૦૦૪

[આર. સી. લાહોટી અને અશોક ભાન, ન્યાયમૂર્તિઓ]

ભારતનું સંવિધાન, ૧૯૫૦:

અનુચ્છેદ ૧૨૪ અને ૧૨૯ – સુપ્રિમ કોર્ટની સ્થાપના – અભિલેખ અદાલત – સુપ્રિમ કોર્ટ અને હાઇકોર્ટો – વચ્ચેનો સંબંધ – ઠરાવ્યું: સુપ્રિમ કોર્ટ અને હાઇ– કોર્ટો બંને અભિલેખ અદાલતો છે અને સંવિધાનિક રીતે એકબીજાથી સ્વતંત્ર છે – હાઇકોર્ટ એ સુપ્રિમ કોર્ટની 'તાબાની' અદાલત નથી – અપીલ અધિકારક્ષેત્રના સંદર્ભમાં, હાઇકોર્ટ ગૌણ અથવા તાબાના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરે છે – અનુચ્છેદ ૧૩૯એ, ૧૪૧ અને ૧૪૪ એ સંવિધાનિક શ્રેણીબદ્ધ

વ્યવસ્થામાં હાઇકોર્ટોની સરખામણીએ સુપ્રિમ કોર્ટને સરસાઈ આપે છે અને ઉચ્ચતર સ્થાન પ્રદાન કરે છે – જોકે, અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને ૨૨૭ના સંદર્ભમાં હાઇકોર્ટો વધુ વ્યાપક અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરે છે – સંવિધાનિક સંસ્થાઓ હોવાના કારણે, સુપ્રિમ કોર્ટ અને હાઇકોર્ટોએ ગરિમા અને સૌજન્ય જાળવી રાખીને એકબીજા સાથે વ્યવહાર કરવો જોઈએ – ન્યાયાધીશોએ એકબીજાની ટીકા કરવી જોઈએ નહીં – તેમાંથી કોઈપણ વિચલનને અપીલ મંચ દ્વારા સૌજન્ય અને આદરપૂર્વક સુધારવું જોઈએ અને કઠોર ટીકા દ્વારા નહીં – પોતાના અપીલ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગમાં નિર્દેશો જારી કરતી વખતે, સુપ્રિમ કોર્ટ તેવા કોઈ "નિર્દેશો" આપવાથી સાવચેતીપૂર્વક દૂર રહે છે અને તેના બદલે વૈકલ્પિક અને વિનમ્ર અભિવ્યક્તિઓનો ઉપયોગ કરે છે.

અનુચ્છેદ ૧૩૬ – સ્વરૂપ અને વ્યાપ – ઠરાવ્યું: અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળનું અધિકારક્ષેત્ર ખૂબ વ્યાપક અને સંપૂર્ણ છે – જોકે, વિવેકબુદ્ધિ અને સ્વયં–લાદિત શિસ્તના નિયમ તરીકે, જો ઉપસ્થિત કરાયેલી ફરિયાદનું નિવારણ કરવા માટે સક્ષમ હોય તેવા કોઈપણ નીચલા મંચ દ્વારા તેનું નિવારણ થઈ શકે તેમ હોય તો સુપ્રિમ કોર્ટ પ્રથમ તબક્કે પોતાના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાનો ઇનકાર કરે છે – તે સંવિધાન દ્વારા સુપ્રિમ કોર્ટમાં ગર્ભિત વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા સાથે નિહિત કરાયેલું એક અસાધારણ અધિકારક્ષેત્ર છે – તે એક વિવેકાધીન અધિકારક્ષેત્ર છે અને તેનો ઉપયોગ અસાધારણ કાળજી અને સાવચેતી સાથે કરવો જોઈએ.

અનુચ્છેદ ૧૩૬ – પ્રતિકૂળ અવલોકનો – હાઇકોર્ટ દ્વારા સુપ્રિમ કોર્ટ વિરુદ્ધ – રદ કરવા બાબત – ઠરાવ્યું: સર્વોચ્ચ અદાલત તરીકે પોતાની ગરિમા જાળવી રાખવા માટે, તેવા પ્રતિકૂળ અવલોકનો હાઇકોર્ટના રેકોર્ડ પરથી કાઢી નાખવામાં આવે છે –

અનુચ્છેદ ૧૪૪–હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલ પાસેથી અમુક માહિતી માંગતો સંદેશાવ્યવહાર – હાઇકોર્ટે આવા સંદેશાવ્યવહાર પર ન્યાયિક રીતે કાર્યવાહી કરી – તેની યોગ્યતા – ઠરાવ્યું: આવા સંદેશાવ્યવહાર પર વહીવટી સ્તરે કાર્યવાહી થવી જોઈતી હતી – હાઇકોર્ટે સુપ્રિમ કોર્ટને સાચી વાસ્તવિક સ્થિતિથી વાકેફ કરવી જોઈતી હતી – આવો સંદેશાવ્યવહાર હાઇકોર્ટ માટે અપમાનજનક ન હતો – માત્ર આવા સંદેશાવ્યવહારના આધારે હાઇકોર્ટનો દરજ્જો એક મુકદ્દમાબાજ પક્ષકાર જેટલો ઘટી ગયો ન હતો કે ન તો હાઇકોર્ટને પક્ષકાર તરીકે જોડવામાં આવી હતી કે ન તો એક સંસ્થા તરીકે અને અભિલેખ અદાલત તરીકે હાઇકોર્ટ પાસેથી ખુલાસો આપવા અથવા પ્રત્યુત્તર આપવા માંગ કરવામાં આવી હતી – અનુચ્છેદ ૫૦ – કારોબારીથી ન્યાયતંત્રનું પૃથક્કરણ – ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા – ઠરાવ્યું: યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં તપાસતાં, અપીલ શ્રેણીબદ્ધ વ્યવસ્થા એ પ્રણાલીની અંદર જ ન્યાયનિર્ણયમાં આખરીપણું સુનિશ્ચિત કરીને અને કોઈપણ બાહ્ય દખલ કે સુધારાથી તેનું રક્ષણ કરીને ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતામાં દ્રઢતાપૂર્વક યોગદાન આપતું પરિબળ છે.

સંવિધાનનું અર્થઘટન – માર્ગદર્શક પરિબળો – ઠરાવ્યું: અલગ–અલગ

ન્યાયાધીશો જે અલગ–અલગ મૂલ્યોમાં માને છે તેની સાથે સંવિધાનનું અર્થઘટન બદલાઈ શકે નહીં – તેથી, સામાન્ય લોકહિતનો ખ્યાલ જ માર્ગદર્શક બનવો જોઈએ.

દિવાની કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૦૮:

કલમો ૯૬ અને ૧૦૦ – અપીલ – સ્વરૂપ અને વ્યાપ – ઠરાવ્યું: અપીલનો અર્થ કોઈપણ ગૌણ અદાલત કે ટ્રિબ્યુનલમાંથી કોઈ વાદકારણને ઉપલી અદાલતમાં લઈ જવું થાય છે, જેથી હકીકતો તેમજ કાયદો બંને સંપૂર્ણપણે પુનરાવલોકન અને પુનઃવિચારણાને આધીન બને – અપીલ અધિકારક્ષેત્રની પૂર્વધારણાઓ આ પ્રમાણે છે: (૧) વરિષ્ઠ અને ગૌણ અદાલતો વચ્ચેના સંબંધનું અસ્તિત્વ – (૨) પૂર્વોક્ત (વરિષ્ઠ) અદાલતમાં ઉત્તરોક્ત (ગૌણ) અદાલતના નિર્ણયોની સમીક્ષા કરવાની સત્તા – મુખ્ય મૂળભૂત અધિકારક્ષેત્ર એનાયત થવાની સાથે, તે સત્તાના એક અનિવાર્ય આનુષંગિક પરિણામ તરીકે, તેવી અન્ય પ્રાસંગિક અને સહાયક સત્તાઓ વાપરવાની સત્તા પણ સંકળાયેલી હોય છે કે જેના વિના મુખ્ય સત્તાનું એનાયત થવું નિરર્થક બની જાય – વળી, અપીલ અનિયમિત કે અસમર્થ હોવા છતાં, તે અપીલ મટી જતી નથી – અપીલ અધિકારક્ષેત્રનું અસ્તિત્વ નીચલા અધિકારક્ષેત્ર પર એવી ફરજ લાદે છે કે તે અપીલ અધિકારક્ષેત્રનો સંપૂર્ણ અને અસરકારક રીતે ઉપયોગ કરવા સક્ષમ બનાવવા માટે પોતાની તમામ સહાય પૂરી પાડે. •

શબ્દો અને શબ્દસમૂહો:

"અપીલ" – અર્થ –

હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેંચ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ પોતાના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને જાહેર હિતની એક સુનાવણી હાથ ધરી રહી હતી. હાઇકોર્ટ સતત પરમાદેશના સ્વરૂપમાં હુકમો જારી કરી રહી હતી અને તેના પાલન પર દેખરેખ પણ રાખી રહી હતી.

હાઇકોર્ટે ૧–૧૦–૨૦૦૧ ના રોજ એક વચગાળાનો હુકમ પસાર કર્યો હતો. બાંધકામ પ્રવૃત્તિમાં સંકળાયેલા કેટલાક બિલ્ડરો/ડેવલપરો હતા અને તારીખ ૧–૧૦–૨૦૦૧ ના વચગાળાના હુકમની અસર તેમની બાંધકામ પ્રવૃત્તિને નોંધપાત્ર રીતે ઠપ કરી દેવાની થઈ હતી. ૧૭–૯–૨૦૦૨ ના રોજ, તે પૈકીના સાત જણાએ હાઇકોર્ટના તારીખ ૧–૧૦–૨૦૦૧ ના હુકમ સામે અપીલ કરવાની ખાસ પરવાનગી માંગતી એક અરજી આ અદાલતમાં દાખલ કરી હતી. કેસના શીર્ષકમાં તેઓએ પોતાને દરમિયાનગીરી કરનારાઓ/અરજદારો તરીકે દર્શાવ્યા હતા. જે કાર્યવાહીમાં તારીખ ૧–૧૦–૨૦૦૧ નો હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, તેમાં તેઓ પક્ષકાર ન હતા કે તેમને નોટિસ પણ આપવામાં આવી ન હતી, ઓછામાં ઓછું તેઓએ ખાસ પરવાનગી અરજી દાખલ કરવાની પરવાનગી માંગતી પોતાની અરજીમાં તેમ જણાવ્યું હતું.

આ અદાલતે, ૨૮–૧૦–૨૦૦૨ ના રોજ, ખાસ પરવાનગી અરજી ફગાવી દીધી હતી અને તેઓને હાઇકોર્ટ સમક્ષ પોતાનો કેસ અને જો કોઈ ફરિયાદ હોય તો તે રજૂ કરવા તેમજ હાઇકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા તારીખ ૧–૧૦–૨૦૦૧ ના

વચગાળાના હુકમને રદ કરવા અથવા તેમાં ફેરફાર કરવા માટે અરજ કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. આ અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું હતું કે અરજદારો સદર બાબતની સુનાવણી ઝડપથી ચલાવવા માટે હાઇકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિનો સંપર્ક કરી શકે છે.

૫–૪–૨૦૦૩ ના રોજ અરજદારો દ્વારા આ અદાલતમાં વચગાળાની અરજીઓ દાખલ કરીને એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તારીખ ૧–૧૦–૨૦૦૧ ના વચગાળાના હુકમને રદ કરવાની અરજ કરતી તેમની અરજીઓ ૧૬/૧૭–૭–૨૦૦૨ ના રોજ પહેલેથી જ દાખલ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ મનાઈહુકમ રદ કરવાની અરજીની સુનાવણી માટે કોઈ તારીખ નક્કી કરવામાં આવી ન હતી. અરજીમાં એવો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે મેન્શનિંગ સ્લિપ રજૂ કરવામાં આવી હતી જેને બેંચ ઉપલબ્ધ થાય ત્યારે રજૂ કરવા માટે રેકોર્ડ પર લેવામાં આવી હતી. વધુમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે આ અદાલતના તારીખ ૨૮–૧૦–૨૦૦૨ ના હુકમ પછી, બાબતને વહેલી સૂચિબદ્ધ કરવાની અરજ કરતી આવી મેન્શનિંગ સ્લિપ હાઇકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ સમક્ષ ત્રણ અલગ–અલગ દિવસોએ દાખલ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ કોઈ હુકમો પસાર કરવામાં આવ્યા ન હતા. અરજીમાં કરવામાં આવેલા કથનોને સોગંદનામા અને દસ્તાવેજો દ્વારા સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું, જેમાં મોટાભાગે હાઇકોર્ટની કાર્યવાહીના રેકોર્ડની નકલો સામેલ હતી.

આ અદાલતે અરજીઓ પર નોટિસ જારી કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. ૩–

૧૧–૨૦૦૩ ના રોજ, ભારતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિની અધ્યક્ષતાવાળી ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેંચે ઉપસ્થિત પક્ષકારોના વકીલશ્રીઓને સાંભળ્યા પછી, અને અરજદારો દ્વારા કરવામાં આવેલા કથનો સાચા છે કે કેમ તેની ખાતરી કરવા માટે, હાઇકોર્ટ પાસેથી પ્રત્યુત્તર માંગ્યો હતો. આ અદાલતનો હુકમ આ અદાલતની રજિસ્ટ્રી દ્વારા હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલને મોકલવામાં આવ્યો હતો. તિરુપતિ બાલાજી ડેવલપર્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ રાજ્ય ૪૯૭ હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલે એક નોંધ તૈયાર કરી અને તે વિચારણા માટે હાઇકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ સમક્ષ રજૂ કરી. તે નોંધ વહીવટી સ્તરે નહીં પરંતુ ન્યાયિક સ્તરે વિચારણા માટે લેવામાં આવી હોવાનું જણાયું હતું. જાણે કે આ અદાલતે એક સંસ્થા તરીકે હાઇકોર્ટને 'ખુલાસો આપવા' માટે 'નિર્દેશ' આપ્યો હોય તેવી છાપ ઊભી કરીને, હાઇકોર્ટે આ અદાલતના તારીખ ૩–૧૧–૨૦૦૩ ના હુકમ સામે સખત વાંધો ઉઠાવ્યો હતો.

હાઇકોર્ટે તારીખ ૩–૧૨–૨૦૦૩ ના વાદગ્રસ્ત હુકમમાં કરેલા અવલોકનોથી નીચે મુજબના પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થયા:–

(એ) શું આ અદાલત, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ અપીલ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને, (૧) હકીકતોની ખાતરી કરવાના, (૨) તારીખ ૨૮–૧૦–૨૦૦૨ ના હુકમમાં સમાવિષ્ટ નિર્દેશનું પાલન સુનિશ્ચિત કરવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે માહિતી માંગતો સંદેશાવ્યવહાર હાઇકોર્ટને મોકલવાનો નિર્દેશ આપી શકી ન હોત?

(બી) શું હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેંચ તે તમામ અવલોકનો કરવા માટે – કાયદાની દ્રષ્ટિએ અને ઔચિત્યના માપદંડો પર – વાજબી હતી?

(સી) શું હાઇકોર્ટ માટે પોતાનો સંદેશાવ્યવહાર કોઈ ચોક્કસ બેંચ સમક્ષ વિચારણા અર્થે રજૂ કરવા માટે આ અદાલતના રજિસ્ટ્રાર જનરલને નિર્દેશ આપવો યોગ્ય છે?

અરજીઓનો નિકાલ કરતાં, અદાલતે

ઠરાવ્યું: ૧. ન્યાયતંત્ર માટે ઘડવામાં આવેલી સંવિધાનિક યોજના હેઠળ, સુપ્રિમ કોર્ટ અને હાઇકોર્ટો બંને અભિલેખ અદાલતો (કોર્ટ ઓફ રેકોર્ડ) છે. હાઇકોર્ટ એ સુપ્રિમ કોર્ટની 'તાબાની' અદાલત નથી. એક રીતે હાઇકોર્ટમાં નિહિત ન્યાયિક સત્તાઓનો વ્યાપ વધુ વિસ્તૃત છે, કારણ કે તે સંવિધાનના ભાગ ત્રણ દ્વારા પ્રદત્ત અધિકારો પૈકીના કોઈપણ અધિકારના અમલ માટે તેમજ અન્ય કોઈપણ હેતુ માટે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ દ્વારા એનાયત કરાયેલી તમામ વિશેષાધિકાર રિટ જારી કરવાનું અધિકારક્ષેત્ર ધરાવે છે, જ્યારે સુપ્રિમ કોર્ટનું વિશેષાધિકાર રિટ જારી કરવાનું મૂળ અધિકારક્ષેત્ર માત્ર મૂળભૂત અધિકારોના અમલ પૂરતું અને રાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણી કે આંતર–રાજ્ય વિવાદો જેવી અમુક બાબતો પૂરતું જ મર્યાદિત રહે છે જે બાબતોની હાઇકોર્ટો દ્વારા સુનાવણી અને નિકાલ કરવાની સંવિધાનમાં કલ્પના કરવામાં આવી નથી. હાઇકોર્ટ તમામ તાબાની અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલો પર સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ દેખરેખની સત્તા વાપરે છે; સુપ્રિમ કોર્ટને દેખરેખની કોઈ સત્તા એનાયત કરવામાં

આવી નથી. જો સુપ્રિમ કોર્ટ અને હાઇકોર્ટો બંનેને ન્યાય વહીવટમાં ભાઈઓ તરીકે ગણવામાં આવે, તો પણ સુપ્રિમ કોર્ટ મોટો ભાઈ રહે છે. કેટલીક એવી જોગવાઈઓ છે, જે શ્રેણીબદ્ધ વ્યવસ્થામાં હાઇકોર્ટોની તુલનાએ સુપ્રિમ કોર્ટને સરસાઈ આપે છે અને ઉચ્ચતર સ્થાન પ્રદાન કરે છે. જ્યાં સુધી અપીલ અધિકારક્ષેત્રનો સંબંધ છે, તમામ દીવાની અને ફોજદારી બાબતોમાં, સુપ્રિમ કોર્ટ સર્વોચ્ચ અને આખરી અપીલ અદાલત છે. તે કાયદાનું આખરી અર્થઘટન કરનાર છે. અનુચ્છેદ ૧૩૯–એ હેઠળ, સુપ્રિમ કોર્ટ એક હાઇકોર્ટ સમક્ષ પેન્ડિંગ રહેલા કોઈપણ કેસને બીજી હાઇકોર્ટમાં તબદીલ કરી શકે છે અથવા તે કેસ પોતાની પાસે મંગાવી શકે છે. અનુચ્છેદ ૧૪૧ હેઠળ સુપ્રિમ કોર્ટે ઠરાવેલો કાયદો ભારતના રાજ્યક્ષેત્રમાં આવેલી તમામ અદાલતો પર, જેમાં હાઇકોર્ટનો પણ સમાવેશ થાય છે, બંધનકર્તા રહેશે. અનુચ્છેદ ૧૪૪ હેઠળ ભારતના રાજ્યક્ષેત્રમાં આવેલી તમામ દીવાની અને ન્યાયિક સત્તાવાળાઓ – અને જેમાં હાઇકોર્ટોનો પણ સમાવેશ થશે – સુપ્રિમ કોર્ટની સહાયમાં કામ કરશે. [૫૧૦–એ–ઈ]

ભારત બિલ્ડર પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ પારિજાત ફ્લેટ ઓનર્સ કો–ઓપરેટિવ હાઉસિંગ સોસાયટી લિમિટેડ, (૧૯૯૯) ૫ એસસીસી ૬૨૨, ભારત અર્થ મુવર્સ વિરુદ્ધ સીઆઇટી, (૨૦૦૦) ૬ એસસીસી ૬૪૫, આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ વિરુદ્ધ ડનલપ ઇન્ડિયા લિમિટેડ, [૧૯૮૫] ૧ એસસીસી ૨૬૦, સિલીગુરી મ્યુનિસિપાલિટી વિરુદ્ધ અમલેન્દુ દાસ, (૧૯૮૪) ૨ એસસીસી ૪૩૬ અને સ્ટેટ ઓફ પંજાબ વિરુદ્ધ જગદેવ સિંહ તલવંડી, (૧૯૮૪) ૧ એસસીસી ૫૯૬, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

કેસેલ એન્ડ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ બ્રુમ, [૧૯૭૨] ૧ ઓલ ઈઆર ૮૦૧, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૨.૧. ભારતે તેના સંવિધાન હેઠળ જે એકીકૃત શ્રેણીબદ્ધ ન્યાયિક પ્રણાલી સ્વીકારી છે, તેમાં ઊભી રીતે સુપ્રિમ કોર્ટને હાઇકોર્ટો કરતાં ઉપર મૂકવામાં આવી છે. સંવિધાન હાઇકોર્ટોના નિર્ણયો સામે સુપ્રિમ કોર્ટને અપીલની સત્તા પ્રદાન કરે છે તે જ હકીકતથી, કેટલાક પરિણામો સ્વાભાવિક રીતે જ ઉદ્ભવે છે અને અનુસરે છે. અપીલનો તેના સ્વાભાવિક અને સામાન્ય અર્થમાં તાત્પર્ય એ છે કે ગૌણ અદાલત કે ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણય અને કાર્યવાહીની યોગ્યતા ચકાસવાના હેતુથી કોઈ બાબત (કાર્યવાહી) ને કોઇપણ ગૌણ અદાલત કે ટ્રિબ્યુનલમાંથી ઉપલી અદાલતમાં લઈ જવી. જે મંચના નિર્ણય સામે અપીલ કરવામાં આવી હોય તેના હુકમનામા કે હુકમને ઉલટાવવાનું, બહાલી આપવાનું, રદબાતલ કરવાનું અથવા તેમાં ફેરફાર કરવાનું અધિકારક્ષેત્ર વરિષ્ઠ મંચ પાસે રહેશે અને રિમાન્ડના સંજોગોમાં, નીચલા મંચે તે બાબતની પુનઃ સુનાવણી કરવી પડશે અને રિમાન્ડના હુકમ સાથે આપેલા હોય તેવા નિર્દેશોનું પાલન કરવું પડશે. અપીલ અધિકારક્ષેત્રમાં નીચલી અદાલત કે મંચ પર બંધનકર્તા હોય તેવા સુધારાત્મક નિર્દેશો જારી કરવાની સત્તા સ્વાભાવિક રીતે જ સમાવિષ્ટ છે અને પાછળના (નીચલા) મંચ દ્વારા આવા નિર્દેશોનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળતા અથવા આવા નિર્દેશો પ્રત્યે અનાદર દર્શાવવો કે તેના ઔચિત્ય પર સવાલ ઉઠાવવો એ – સ્પષ્ટપણે – ન્યાય વહીવટની શ્રેણીબદ્ધ વ્યવસ્થા માટે વિનાશક બનશે. ન્યાય મેળવવા ઇચ્છતા લોકો અને સમાજ બંનેમાંથી વિશ્વાસ ગુમાવી બેસશે. [૫૧૦–

ઈ–એચ; પ૧૧–એ]

શંકર રામચંદ્ર અભ્યંકર વિરુદ્ધ કૃષ્ણાજી દત્તાત્રેય બાપટ, એઆઈઆર (૧૯૭૦) એસસી ૧, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો. તિરુપતિ બાલાજી ડેવલપર્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ રાજ્ય ૪૯૯

૨.૨. મુખ્ય મૂળભૂત અધિકારક્ષેત્રનું પ્રદાન પોતાની સાથે, તે સત્તાના એક અનિવાર્ય આનુષંગિક પરિણામ તરીકે, તેવી અન્ય પ્રાસંગિક અને સહાયક સત્તાઓ વાપરવાની સત્તા પણ ધરાવે છે કે જેના વિના મુખ્ય સત્તાનું પ્રદાન નિરર્થક બની જશે. અપીલ ભલે અનિયમિત હોય કે અસમર્થ હોય, તેમ છતાં તે અપીલ મટી જતી નથી. [પ૧૧–સી–ઈ]

નાગેન્દ્ર નાથ ડે વિરુદ્ધ સુરેશ ચંદ્ર ડે, એઆઈઆર (૧૯૩૨) પીસી ૧૬૫, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૨.૩. સુપ્રિમ કોર્ટ અને હાઇકોર્ટો બંને સંવિધાનિક રીતે એકબીજાથી સ્વતંત્ર હોવા છતાં અને બંને અભિલેખ અદાલતો હોવા છતાં, અપીલ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગની હદ સુધી, સુપ્રિમ કોર્ટ ચોક્કસપણે વરિષ્ઠ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરે છે અને તેથી તે હાઇકોર્ટો કરતાં વરિષ્ઠ અદાલત છે, જે હાઇકોર્ટો તે સંદર્ભમાં ગૌણ અથવા તાબાના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરે છે. [પ૧૨–એ–બી]

શંકર રામચંદ્ર અભ્યંકર વિરુદ્ધ કૃષ્ણાજી દત્તાત્રેય બાપટ, એઆઈઆર

(૧૯૭૦) એસસી ૧ અને નાગેન્દ્ર નાથ ડે વિરુદ્ધ સુરેશ ચંદ્ર ડે, એઆઈઆર (૧૯૩૨) પીસી ૧૬૫, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

ચપ્પન વિરુદ્ધ મોઈદિન કુટ્ટી, (૧૮૯૯) ૨૨ આઇ.એલ.આર. ૨૨ મદ્રાસ ૬૬, માન્ય રાખવામાં આવ્યો.

વ્હાર્ટન્સ લો લેક્સિકન, સ્ટોરી: કમેન્ટરીઝ ઓન ધ કોન્સ્ટીટ્યુશન ઓફ ધ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, કલમ ૧૭૬૧ અને શિમોન શેટ્રીટ: જજીસ ઓન ટ્રાયલ, પૃષ્ઠ ૨૦૧–૨૦૨, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૩. ન્યાયિક વર્તણૂક પર અંકુશ રાખવામાં અને અદાલતોમાં ન્યાયિક વર્તનના ઉચ્ચ ધોરણો સુનિશ્ચિત કરવામાં અપીલ અદાલતની ભૂમિકા બહુવિધ છે. અપીલ અદાલત ચોક્કસ કેસોમાં ન્યાયિક ગેરવર્તણૂકને ઠપકો આપે છે અને તેની ટીકા કરે છે તથા આવી ગેરવર્તણૂકના પરિણામે થતા અન્યાયનું નિવારણ કરે છે, પછી ભલે તે ચુકાદો ઉલટાવે, દોષિત ઠરાવવાનો હુકમ રદ કરે, સજામાં ઘટાડો કરે અથવા કોઈપણ રીતે ચુકાદામાં ફેરફાર કરે, પરંતુ આવી ગેરવર્તણૂક પ્રત્યેની નાપસંદગી અને નિંદા અદાલતોમાં જનતાના વિશ્વાસને પુનઃસ્થાપિત કરે છે, જે અન્યથા ક્ષતિગ્રસ્ત થઈ શક્યો હોત. અન્યાયગ્રસ્ત કે પૂર્વગ્રહપીડિત પક્ષકાર અને સમગ્ર જનતા કોઈ ચોક્કસ ન્યાયાધીશની ગેરવર્તણૂકને સમગ્ર ન્યાયતંત્ર પર આક્ષેપિત કરવા પ્રેરાઈ શકે છે. ચુકાદામાં કોઈ ફેરફાર કર્યા વિના પણ, અપીલ અદાલતની નાપસંદગી અને ટીકા આવા જોખમને દૂર કરે છે અને ન્યાયના ત્રાજવાને તેના યોગ્ય સંતુલનમાં પુનઃસ્થાપિત કરે છે. (પ૧૨–ઈ–જી)

૪. ભારતના સંવિધાનના પ્રકરણ ૪ માં, જે 'સંઘ ન્યાયતંત્ર' શીર્ષક ધરાવે છે, તેમાં અનુચ્છેદ ૧૩૨ થી ૧૩૬ શક્ય તેટલા વ્યાપક શબ્દોમાં અપીલ અધિકારક્ષેત્ર સાથે સંબંધિત છે. કોઈપણ અદાલત કે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આપવામાં આવેલા કોઈપણ પ્રકારના ચુકાદા કે હુકમ સામે અને કોઈપણ દાવા કે બાબતમાં ખાસ પરવાનગી મંજૂર કરવાને આધીન રહીને, અપીલ અધિકારક્ષેત્ર ધારણ કરવા પર વાપરી શકાય તેવું સર્વાંગીણ અધિકારક્ષેત્ર સુપ્રિમ કોર્ટમાં સમાવિષ્ટ અને નિહિત કરવામાં આવ્યું છે. આ સંવિધાન દ્વારા સંપૂર્ણ વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા સાથે અદાલતમાં નિહિત કરવામાં આવેલું એક અસાધારણ અધિકારક્ષેત્ર છે અને આ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગમાં અસાધારણ કાળજી અને સાવધાની રાખવી જરૂરી છે. અનુચ્છેદ ૧૩૬ પક્ષકારને અપીલનો કોઈ અધિકાર પ્રદાન કરતો નથી, પરંતુ તે સુપ્રિમ કોર્ટમાં વિશાળ વિવેકાધીન સત્તા નિહિત કરે છે જે ન્યાયના વિચારો, ફરજની પુકાર અને અન્યાયના નિર્મૂલન દ્વારા વાપરવા માટે અભિપ્રેત છે. [૫૧૨–જી–એચ; ૫૧૩–એ–બી)

સી ઢાકેશ્વરી કોટન મિલ્સ વિરુદ્ધ સી.આઇ.ટી., એ.આઇ.આર. (૧૯૫૫) એસસી ૬૫, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

મોતીલાલ સી. સેતલવાડ: સેન્ટેનરી લેક્ચર સિરીઝ ઓન સેન્ટેનરી સેલિબ્રેશન ઓફ ધી એડવોકેટ્સ. એસોસિએશન ઓફ વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા, સેન્ટેનરી સોવેનિયર, પૃ. ૧૩૪, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૫. સંવિધાનના ઘડવૈયાઓએ દેશમાં એવી ન્યાય વિતરણ પ્રણાલીનું

નિર્માણ કર્યું હતું જે તત્ત્વમાં એકરૂપ હોય, સ્વતંત્રતા અને પદાનુક્રમ બંનેનું ધ્યાન રાખતી હોય અને તેમ કરતી વખતે સંતુલનનું ત્રાજવું સરખું જાળવી રાખતી હોય. ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત થોડાક ક્ષેત્રો સિવાય, સંઘ ન્યાયતંત્ર અને રાજ્ય ન્યાયતંત્ર નિઃશંકપણે એકબીજાથી સ્વતંત્ર છે. જોકે, તે જ સમયે, અપીલના પદાનુક્રમ પર ભાર મૂકવો આવશ્યક છે, જે યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં તપાસવામાં આવે તો, ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા તરફ મજબૂત રીતે ફાળો આપતું અને પ્રણાલીની અંદર ન્યાયનિર્ણયમાં અંતિમતા તથા કોઈપણ બાહ્ય દખલગીરી કે સુધારણાથી તેનું રક્ષણ સુનિશ્ચિત કરતું પરિબળ છે. આ નાજુક સંતુલન કાળજીપૂર્વક ઘડવામાં આવ્યું છે અને સુપ્રિમ કોર્ટ તથા હાઇકોર્ટો વચ્ચે સ્વતંત્રતા અને આંતરસંબંધ – બંને એકસાથે અસ્તિત્વ ધરાવતા હોય તે રીતે – હાંસલ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. આ 'તણાવના સંબંધો તેમજ સહકારના સંબંધો' છે. [૫૧૩–એફ–એચ; ૫૧૪–એ)

ફ્રેન્ક એમ. કોફિન: ઓન અપીલ: કોર્ટ્સ, લોયરિંગ, એન્ડ જજિંગ, પૃ. ૫૨૫૩, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૬.૧. સંવિધાનના ઘડવૈયાઓએ હાઇકોર્ટને આદેશ આપવાની સત્તા સુપ્રિમ કોર્ટને સ્પષ્ટપણે પ્રદાન કરવી જરૂરી માની ન હતી કારણ કે તેઓ દીર્ઘદ્રષ્ટિ અને પૂર્વદ્રષ્ટિ ધરાવતા પુરુષો હતા, તેઓ જાણતા હતા કે તમામ બંધારણીય હોદ્દેદારો અને સંસ્થાઓ લોકશાહી અને બંધારણવાદને અનુરૂપ એવા ધોરણો અને પરંપરાઓના શ્રેષ્ઠ હિતમાં કાર્ય કરશે, જે તિરુપતિ બાલાજી

ડેવલપર્સ પ્રા. લિ. વિરુદ્ધ રાજ્ય ૫૦૧ સંવિધાનમાં નિર્ધારિત અને તેના પરથી સ્પષ્ટ થતી હોય તેમજ ઇતિહાસ અને ન્યાયાધીશોની પેઢીઓ દ્વારા વારસામાં આપવામાં આવી હોય. દરેક વ્યક્તિ પોતાની મર્યાદામાં રહેશે અને પોતાની સીમાઓ ઓળંગશે નહીં તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવી હતી જેથી આદર્શો અને મૂલ્યો જીવંત વાસ્તવિકતા બની રહે અને તે કોઈ અતિક્રમણ કે ભ્રમણા ન બની જાય. બંધારણીય અને લોકશાહી સંસ્થાઓ, એકબીજાની પૂરક અને સહાયક બનીને, આ પરંપરાગત વારસાને બળ આપશે અને ભાવી પેઢીઓ દ્વારા સન્માનિત અને પ્રશંસિત થાય તેવી સમૃદ્ધ પરંપરાઓ વિકસાવવામાં પણ ફાળો આપશે. આના પરિણામે સંવિધાનની કામગીરી વધુ સુદ્રઢ બનશે. [૫૧૪–ઈ–જી)

૬.૨. બંધારણવાદના ક્ષેત્રમાં, પરંપરા દ્વારા પોષાયેલા હોદ્દેદારો વચ્ચેના પરસ્પર વિશ્વાસ અને સન્માનના મૂલ્યો સંબંધોના નિયમોને સંહિતાબદ્ધ કરવાની જરૂરિયાતને હળવી કરે છે. અનુભવ દર્શાવે છે કે આવા નાજુક સંબંધોનું કોઈપણ કઠોર સંહિતાકરણ બદનામી કરવા માટે તત્પર રહેતા લોકો માટે ફાયદાકારક સાબિત થાય છે. કઠોર લેખિત કાયદો તે ગરિમા જાળવવાનું મુશ્કેલ બનાવે છે જેને સાચા મનના લોકો દ્વારા સમજવા પર છોડી દેવું વધુ સારું અને યોગ્ય છે, જેઓ અન્યની ગરિમાને પોતાની ગરિમાની જેમ જ ઉત્સાહપૂર્વક જાળવી રાખે છે. [૫૧૪–જી–એચ; ૫૧૫–એ)

૭. સંવિધાન હેઠળ અન્ય સંસ્થા સાથે વ્યવહાર કરતી સંસ્થાએ સૌજન્ય

અને શિષ્ટાચારનું પાલન કરવું પડશે. કોઈપણ ન્યાયાધીશે અન્ય ન્યાયાધીશની ટીકા કરવી જોઈએ નહીં અને ચોક્કસપણે કઠોર ટીકા તો ન જ કરવી જોઈએ. તેનાથી કોઈપણ વિચલન વહેલામાં વહેલી તકે અને વ્યાપક હિતમાં સુધારવું જરૂરી છે. અપીલને આધીન એવા અધિકારક્ષેત્ર દ્વારા આચરવામાં આવેલા નિયમભંગનું આવું વિચલન જો તેના ધ્યાને લાવવામાં આવે તો તેને સુધારવું એ અપીલ મંચ માટે ફરજિયાત છે અને જો તે તેમ ન કરે તો તે પોતાની ફરજમાં નિષ્ફળ જાય છે. નિઃશંકપણે, સુધારાત્મક પગલું પણ કાળજીપૂર્વક, સૌજન્ય અને આદર સાથે લેવામાં આવે છે અને કઠોર ટીકાના રૂપમાં નહીં. [૫૧૩–૮–સી)

ડેવિડ પેનિક: જજીસ, પૃ. (૧૨૭–૧૨૮), નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૮. પોતાના અપીલ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે સુપ્રિમ કોર્ટને નિર્દેશો જારી કરવાનું કહેવામાં આવે છે, જે અપીલ મંચ તરીકે માત્ર તેનો વિશેષાધિકાર જ નથી પરંતુ ઘણીવાર ન્યાયની માંગ પૂરી કરવા અને અપીલ સત્તાના અસરકારક ઉપયોગ માટે જરૂરી પણ હોય છે. તેમ છતાં, તે આવા કોઈપણ 'નિર્દેશો' સીધા જારી કરવાથી સાવધાનીપૂર્વક દૂર રહે છે અને તેના બદલે સૌજન્ય તથા હાઇકોર્ટો પ્રત્યે સુપ્રિમ કોર્ટ જે આદર અને સન્માન ધરાવે છે – અને ધરાવવું જ જોઈએ – તેના દ્વારા પ્રગટ થતી વૈકલ્પિક અને નમ્ર અભિવ્યક્તિઓ જેવી કે–"અમે હાઇકોર્ટને વિનંતી કરીએ છીએ", "હાઇકોર્ટ પાસેથી એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે", "અમને વિશ્વાસ અને આશા છે કે

હાઇકોર્ટ કરશે", તેનો ઉપયોગ કરે છે. આ પ્રથા એક પરંપરા તરીકે વિકસિત થઈ છે અને સ્થાન પામી છે. કદાચ એકાદ–બે ઉદાહરણોને બાદ કરતાં, જેને પણ ટાળી શકાયું હોત, સુપ્રિમ કોર્ટ દ્વારા હાઇકોર્ટ પ્રત્યે અથવા હાઇકોર્ટ દ્વારા સુપ્રિમ કોર્ટ પ્રત્યે કોઈ અનાદર દર્શાવવામાં આવ્યો હોય અથવા કોઈપણ હાઇકોર્ટ દ્વારા તેની સામે દર્શાવવામાં આવેલા અનાદરના કોઈપણ દાખલાની નોંધ લેવાની આ અદાલતને જરૂર પડી હોય તેવો કોઈ પ્રસંગ બન્યો નથી. (પ૧૮–એફ–એચ; પ૧૯–એ]

૯.૧. બે ન્યાયિક સંસ્થાઓ વચ્ચે સહકાર ત્યારે જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે અને તણાવ ટાળી શકાય છે જો માત્ર ન્યાયિક સહકાર્યક્ષમતા શીખવામાં આવે, ઉમદાતા પ્રવર્તે અને હોમ્સની નમ્રતાનું શાસન રહે. (પ૨૦–બી–સી]

બેન્જામિન એન. કાર્ડોઝો: "સિલેક્ટેડ રાઇટિંગ્સ ઓફ બેન્જામિન નાથન કાર્ડોઝો પૃ. ૪૨૭–૪૨૮, હેરી ટી. એડવર્ડ્સ: "જ્યુડિશિયલ નોર્મ્સ: અ જીસ પર્સ્પેક્ટિવ્સ", વોશિંગ્ટન યુનિવર્સિટી સ્કૂલ ઓફ લો, ઓલિવર વેન્ડેલ હોમ્સ જુનિયર. જે. એચ. દ્વારા ઉદ્ધૃત અને ટાંકવામાં આવેલ વૂટન, "ક્રિએટિવિટી ઇન ધ લો" (૧૯૭૨) ૪ ઓસ્ટ જે ફોરેન્સિક સાયન્સિસ પૃ. ૧૦૭, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૯.૨. સંવિધાનનું અર્થઘટન જુદા જુદા ન્યાયાધીશો જે જુદા જુદા મૂલ્યોમાં માને છે તેની સાથે બદલાઈ શકે નહીં. તે સર્વસામાન્ય કલ્યાણનો ખ્યાલ છે, જેણે કસોટીના સમયમાં સંસ્થાઓ તરીકે અને વ્યક્તિઓ તરીકે આપણું

માર્ગદર્શન કરવું જોઈએ. (પર૦–ડી–ઈ)

એચ. એમ. સીરવાઈ: "કોન્સ્ટીટ્યુશનલ લો ઓફ ઇન્ડિયા" ૪થી આવૃત્તિ, સિલ્વર જ્યુબિલી આવૃત્તિ, વોલ્યુમ ૩ ફકરો ૨૫. ૪૮૧, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૧૦. અધિકારક્ષેત્રની દ્રષ્ટિએ અને પદાનુક્રમિત પ્રણાલીમાં, જ્યાં સુધી અપીલ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી નિઃશંકપણે સુપ્રિમ કોર્ટ એક વરિષ્ઠ મંચ છે અને હાઇકોર્ટ એ અર્થમાં એક ગૌણ મંચ છે કે બાદની અદાલત પૂર્વની અદાલતના 'અપીલ અધિકારક્ષેત્ર' તરીકે ઓળખાતા અધિકારક્ષેત્રને આધીન છે. (પર૦–એફ–જી)

૧૧. અપીલ અધિકારક્ષેત્રનું અસ્તિત્વ જ નીચલા અધિકારક્ષેત્ર માટે અપીલ અધિકારક્ષેત્રનો સંપૂર્ણ અને અસરકારક રીતે ઉપયોગ કરવા સક્ષમ બનાવવા માટે ઉચ્ચ અધિકારક્ષેત્રને તેની તમામ સહાય પૂરી પાડવાનું ફરજિયાત બનાવે છે. નીચલા મંચને કેસ અને કાર્યવાહીનો પોતાનો રેકોર્ડ વરિષ્ઠ મંચ સમક્ષ પ્રમાણિત કરવાનું કહેવામાં આવી શકે છે. વરિષ્ઠ મંચને એવી કેટલીક માહિતીની જરૂર પડી શકે છે જે તાબાના મંચના કબજામાં અથવા જાણમાં હોવાથી, માત્ર તેના દ્વારા જ ઉપલબ્ધ કરાવવી પડશે. વરિષ્ઠ મંચ મનાઈ હુકમ અથવા પ્રતિબંધક હુકમ જારી કરી શકે છે અથવા તાબાના મંચમાં કાર્યવાહીને સ્થગિત, ઝડપી કે નિયંત્રિત કરી શકે છે. અપીલ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગ દરમિયાન અથવા તેના અંતે ઉચ્ચ મંચ દ્વારા કરવામાં આવેલા કોઈપણ નિર્દેશનું

નીચલા મંચ દ્વારા પાલન કરવું પડશે, અન્યથા પદાનુક્રમ અર્થહીન બની જાય છે. (પ૨૦–જી–એચ; પ૨૧–બી–સી]

૧૨. જોકે, અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ સુપ્રિમ કોર્ટને પ્રદાન કરવામાં આવેલું અધિકારક્ષેત્ર ઘણું વ્યાપક છે અને કોઈ તકનીકી બાબત આવા અધિકારક્ષેત્રના અસરકારક ઉપયોગને અટકાવી કે અવરોધી શકતી નથી, તેમ છતાં શાણપણ અને સ્વેચ્છાએ લાદવામાં આવેલા શિસ્તના નિયમ તરીકે વરિષ્ઠ મંચ પ્રથમ તબક્કે પોતાના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાનો ઇનકાર કરે છે જો રજૂ કરવામાં આવેલી ફરિયાદનું નિવારણ કરવા માટે સક્ષમ હોય તેવા કોઈપણ નીચલા મંચ દ્વારા તેનું નિવારણ થઈ શકતું હોય. (પ૨૧–બી–સી)

૧૩. તા. ૨૮–૧૦–૨૦૦૨ ના રોજ, આ અદાલતે સંયમ રાખ્યો હતો અને તેણે શા માટે હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ અને વર્તમાન કેસમાં હાઇકોર્ટને તેના બંધારણીય અધિકારક્ષેત્રનો અને તે પણ જાહેર હિતમાં મુક્તપણે ઉપયોગ કરવા માટે શા માટે ખુલ્લું ન રાખવું જોઈએ તેવો અભિપ્રાય રચીને ખાસ પરવાનગી અરજી ધ્યાને લેવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. જોકે, રજૂ કરવામાં આવેલી ફરિયાદની વહેલી સુનાવણી થવી જરૂરી હતી; આવો અભિપ્રાય બાંધવો અને પરિણામી નિર્દેશ જારી કરવો એ નિઃશંકપણે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ આ અદાલતની સક્ષમતામાં હતું. ત્યારબાદ, હકીકતો દર્શાવતી અને તારીખોનો ઉલ્લેખ કરતી સોગંદનામાથી સમર્થિત અરજી પર તા. ૩–૧૧–૨૦૦૩ નો હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, જેણે તેને દાખલ કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત કર્યો હતો, જે ફરિયાદ ન

હોય તો પણ, ઓછામાં ઓછી એવી રાવ હતી કે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૬ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગમાં આ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા તા. ૨૮–૧૦–૨૦૦૨ ના હુકમનું પાલન કરવામાં હાઇકોર્ટ નિષ્ફળ રહી હતી. અદાલતને લાગ્યું કે તે હુકમનું પાલન થવું જોઈતું હતું. અદાલતે એ પૂર્વધારણા સાથે આગળ વધી કે સામાન્ય સંજોગોમાં તે એવું વિચારવા પણ પ્રેરાશે નહીં, માનવાની તો વાત જ દૂર રહી, કે હાઇકોર્ટ આ અદાલતના હુકમનું પાલન કરી રહી ન હતી, જો માત્ર તે હુકમ તેના ધ્યાને લાવવામાં આવ્યો હોય. તેથી, હકીકતોની ખાતરી કરવા માટે આ અદાલતે પ્રત્યુત્તર માંગ્યો હતો. આ અદાલતના રજિસ્ટ્રાર જનરલે માહિતી માંગતો પત્રવ્યવહાર હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલને પાઠવ્યો હતો. આ પત્રવ્યવહારનો વહીવટી પક્ષે નિકાલ થવો જોઈતો હતો અને માત્ર આ અદાલતને સાચી હકીકતલક્ષી પરિસ્થિતિથી અવગત કરાવીને હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલ દ્વારા તેનો જવાબ આપવો જોઈતો હતો. જો હાઇકોર્ટ તરફથી કોઈ ભૂલ ન હોય, કોઈ કસૂર ન હોય અને બિન–પાલન જેવું કંઈ ન હોય, તો હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલ દ્વારા આ અદાલતના રજિસ્ટ્રાર જનરલને સંક્ષિપ્ત જરૂરી હકીકતો સાથેના પત્રવ્યવહારમાં સમાવિષ્ટ તે અંગેની જાણકારી પૂરતી હતી, જેને બાદના અધિકારીએ ન્યાયિક પક્ષે આ અદાલતની વિચારણા માટે મૂકી હોત. આવી પ્રક્રિયાનું ઘણીવાર પાલન કરવામાં આવે છે અને અનિચ્છાએ જેની વિચારણા કરવામાં આવી રહી છે તે આ એકમાત્ર ઉદાહરણને બાદ કરતાં કોઈએ ક્યારેય આ પ્રથા સામે વાંધો ઉઠાવ્યો નથી. [પર૧–ડી–એચ; પર૨–એ–બી]

૧૫.૧. આ કેસમાં હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચના મનમાં ઊભી થયેલી ખોટી છાપ

અંગે માત્ર ખેદ જ વ્યક્ત કરી શકાય છે. હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલને સંબોધિત આ અદાલતના માત્ર એક નિર્દોષ પત્રવ્યવહારના કારણે, હાઇકોર્ટ પક્ષકારના દરજ્જા સુધી ઉતારી દેવામાં આવી ન હતી કે હાઇકોર્ટને પક્ષકાર તરીકે જોડવામાં આવી ન હતી કે ન તો હાઇકોર્ટને એક સંસ્થા તરીકે અને અભિલેખ અદાલત તરીકે ખુલાસો આપવા અથવા પ્રત્યુત્તર આપવા માટે કહેવામાં આવ્યું હતું. (૫૨૨–બી–સી)

૧૫.૨. તે સ્પષ્ટ છે કે અસત્ય રજૂ કરવાના અથવા સત્ય છુપાવવાના દુસ્સાહસમાં સામેલ થઈને આ અદાલતમાં આવનાર કોઈપણ વ્યક્તિ તેના પરિણામો ભોગવશે, પરંતુ તે હકીકતોની ખાતરી થયા પછી જ થશે. સામાન્ય રીતે, હકીકતોની વિગતો આપતી અને સોગંદનામા દ્વારા સમર્થિત એવી આ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરાયેલી અરજીમાં કરાયેલા કથનો પર અવિશ્વાસ કરવાનું શું કારણ હતું? તેમ છતાં, અદાલતે તે અરજી પર ઉતાવળમાં કોઈ કાર્યવાહી કરી ન હતી અને એકતરફી કોઈ હુકમ પસાર કર્યો ન હતો. કાળજી, સાવધાની અને દૂરંદેશીપૂર્વક કાર્ય કરીને – અને દેખીતી રીતે હાઇકોર્ટ પ્રત્યે આદર રાખીને – તેણે પોતાના હાથ રોકી રાખ્યા અને હકીકતોની ખાતરી કરવાનો પ્રયાસ કર્યો. હાઇકોર્ટ નારાજ અને અસ્વસ્થ થાય, અને વ્યથિત થઈને જે રીતે તેણે કમનસીબે પ્રતિક્રિયા આપી છે તે રીતે પ્રતિક્રિયા આપે તેવો કોઈ પ્રસંગ બિલકુલ નહોતો. હાઇકોર્ટે જાણવું જોઈતું હતું કે બંને હુકમો, તા. ૨૮–૧૦–૨૦૦૨ નો હુકમ તેમજ તા. ૩–૧૧–૨૦૦૩ નો હુકમ, ભારતીય ન્યાયતંત્રના વડીલ એવા ભારતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિના અધ્યક્ષપદ હેઠળની બેન્ચો દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યા

હતા. {૫૨૨–ડી–એફ)

૧૫.૩. હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલો તા. ૩–૧૨–૨૦૦૩ નો હુકમ કમનસીબ છે. આ અદાલત વર્તમાન હુકમ પસાર કરવામાં વધુ પડતો આનંદ અનુભવતી નથી. આ અદાલતની ક્ષોભજનક સ્થિતિ ત્યારે બમણી થઈ જાય છે જ્યારે એ નોંધવામાં આવે છે કે હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચ, જેણે તા. ૩–૧૨–૨૦૦૩ નો હુકમ પસાર કર્યો હતો, તે પણ હાઇકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિના અધ્યક્ષપદે હતી. રાઈનો પહાડ બનાવવાના બદલે આ બધું ટાળી શકાય તેવું હતું અને ટાળવું જોઈતું હતું {૫૨૦–એફ–જી)

૧૬. જોકે, આ અદાલતે દેશની સર્વોચ્ચ અદાલત તરીકે આ ગૌરવપૂર્ણ સંસ્થાની ગરિમા જાળવી રાખવાની છે અને હાઇકોર્ટની એ ખોટી ધારણાને દૂર કરવાની છે કે આ અદાલતનો કોઈપણ હુકમ એક બંધારણીય અદાલત અથવા અભિલેખ અદાલત તરીકે હાઇકોર્ટના દરજ્જાને નબળો પાડવાનો ઈરાદો ધરાવતો હતો. હાઇકોર્ટનો આવો હુકમ, જેણે ન તો આ અદાલતનું કે ન તો ખુદ હાઇકોર્ટનું કોઈ ભલું કર્યું છે, તે આ અદાલતના ધ્યાને લાવવામાં આવ્યો હોવાથી, બંધારણીય રીતે આંખ આડા કાન ન કરવા પરંતુ પગલાં લેવા આ અદાલત બંધાયેલી છે. તેથી, એવો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા તા. ૩–૧૨–૨૦૦૩ ના હુકમમાંથી ચુકાદાના અગાઉના ભાગમાં ઉદ્ધૃત અને પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવેલા તે તમામ ફકરાઓ આ અદાલત માટે અપમાનજનક, બદનક્ષીભર્યા, તદ્દન અયોગ્ય

અને આ અદાલતની કાર્યવાહી અંગે એવી ટિપ્પણીઓ કરનારા હોઈ જેને હાઇકોર્ટે ન કરવી જોઈતી હતી, તેને કાઢી નાખવામાં આવે અને રદબાતલ કરવામાં આવે. અભિલેખ અદાલત તરીકે હાઇકોર્ટના રેકોર્ડ પર આવી ટિપ્પણીઓ ચાલુ રાખવી જોઈએ નહીં. આ હુકમનું અક્ષરશઃ અને સાચા અર્થમાં પાલન કરવામાં આવશે અને તેના પાલનનો અહેવાલ હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલ દ્વારા આ અદાલતના રજિસ્ટ્રાર જનરલને સુપરત કરવામાં આવશે. આ અદાલત એ સદ્‌ભાવનાભરી આશા સાથે વિદાય લે છે કે આવો હુકમ કરવાનો તેના માટે અન્ય કોઈ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે નહીં. [૫૨૨–જી–એચ; ૫૨૩–એ–બી–સી)

દીવાની અપીલ અધિકારક્ષેત્ર : એસ. એલ. પી. (સી) ૨૦૦૪ નો નંબર સીસી નંબરો ૮૦૭૧–૮૦૭૨ / ૨૦૦૨.

સી. ડબલ્યુ. જે. સી. માં પટના હાઇકોર્ટના તા. ૧.૧૦.૨૦૦૧ ના ચુકાદા અને હુકમ સામે. ૧૯૮૮ નો નંબર ૬૯૪૧ અને ૬૯૯૭.

પી. એસ. મિશ્રા, તથાગત એચ. વર્ધન, અમિતાભ સી. મિશ્રા, ધ્રુવ કુમાર ઝા અને સી. ડી. સિંહ, અરજદારો તરફથી. સુનીલ રોય, મનીષ મોહન, બી. એમ. પ્રસાદ, શ્રીમતી અનિતા મોહન અને ઉગ્ર શંકર પીડી., સામાવાળાઓ તરફથી.

અદાલતનો ચુકાદો **આર. સી. લાહોટી, ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા** આપવામાં આવ્યો હતો:

પટના ખાતે આવેલી ઉચ્ચ ન્યાયાલયની ડિવિઝન બેન્ચ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ પોતાના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને જાહેર હિતની સુનાવણી હાથ ધરી રહી છે. ગટર વ્યવસ્થા, મળ–નિકાલ વ્યવસ્થા, પીવાના પાણીના પુરવઠાની વ્યવસ્થા, રસ્તાની કિનારીઓ ખરાબ હાલતમાં હોવા અને ફૂટપાથના પુનઃઆવંટન અંગે હાઇકોર્ટ ચિંતા અનુભવી રહી છે. હાઇકોર્ટે એક રસ્તાને મોડેલ રહેઠાણ વિસ્તાર તરીકે પસંદ કર્યો હોય તેવું જણાય છે જેથી શહેરીકરણ અને કાયદા અનુસાર નગર નિયોજનને સંચાલિત કરતા શિસ્તને અનુરૂપ અન્ય રસ્તાઓ માટે એક ઉદાહરણ પૂરું પાડી શકાય અને ભાવી પેઢીઓને રહેવા માટે વધુ સુરક્ષિત શહેર, નાગરિક સુવિધાઓ સાથેનું નગરીય શહેર, નાગરિકોના લાભ માટે મળે તે સુનિશ્ચિત કરી શકાય. હાઇકોર્ટ સતત જારી રહેતા પરમાદેશ સ્વરૂપના હુકમો જારી કરી રહી છે અને તેના પાલનનું નિરીક્ષણ પણ કરી રહી છે. તા. ૧.૧૦.૨૦૦૧ ના રોજ, હાઇકોર્ટે નીચે મુજબના નિર્દેશો ધરાવતો વચગાળાનો હુકમ પસાર કર્યો હતો: (એ) શેરીનું સંરેખણ સીધું હોય અથવા રસ્તા માટે સ્વાભાવિક હોય તેવા હળવા વળાંકમાં હોય અને કોલમ ૩ માં અદાલતને આપેલી વિગતોમાં દર્શાવ્યા મુજબ રસ્તાના મધ્યભાગથી સેટ બેક જાળવી રાખવામાં આવે. રસ્તાની બંને બાજુએ ૧૧૦' (ફૂટ) ના અંતરથી આચ્છાદિત થતી ઇમારતોની ઓળખ કરવામાં આવે; (બી) વરસાદી પાણીના નિકાલની ગટરનું આયોજન એવી રીતે કરવામાં આવશે કે જેથી તે તા. ૨૮ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૧ ના હુકમના સંદર્ભમાં દર્શાવેલ અને માપવામાં આવેલી છ

મિલકતોની સીમા સંરેખણને અડીને ચાલે; (સી) બંને બાજુઓ/ફૂટપાથ/પગદંડીઓ વરસાદી ગટર અને પાકા રસ્તાના વાહન વ્યવહારની પહોળાઈ વચ્ચે સીધી રેખામાં સમાંતર ચાલશે; અને (ડી) બેઈલી રોડના કોઈપણ ચાર રસ્તા પર, રસ્તાના કેન્દ્રથી ૧૦૦ મીટરના વ્યાસને સંરક્ષિત વિસ્તાર તરીકે આયોજિત કરવામાં આવશે અને સેટ બેક એવી રીતે રાખવામાં આવશે કે જેથી કોઈ બ્લાઇન્ડ સ્પોટ કે દ્રષ્ટિમાં અવરોધ ન રહે. આ પરિઘથી ન્યૂનતમ મુખભાગ અને સેટ બેક ૧૧૦' (ફૂટ) જાળવી રાખવાનું રહેશે. હાઇકોર્ટ સમક્ષની કાર્યવાહી અને તેમાં પસાર કરાયેલા હુકમોની અસરો પૈકીની એક અસર જાહેર માર્ગ, બેઈલી રોડના સમગ્ર વિસ્તાર પર રસ્તાના મધ્યભાગથી બંને બાજુએ ૧૧૦ ફૂટની અંદર તમામ બાંધકામ કામ પર પ્રતિબંધ મૂકવાની હતી. સ્થાનિક સત્તાવાળાઓને સદરહુ વિસ્તારના પટ્ટાની અંદર બાંધકામ માટેના કોઈપણ નકશા મંજૂર કરવા પર પ્રતિબંધિત કરવામાં આવ્યા હતા.

એવું જણાય છે કે બાંધકામ પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલા કેટલાક બિલ્ડરો/ડેવલપર્સ હતા અને તા. ૧.૧૦.૨૦૦૧ ના વચગાળાના હુકમની અસર તેમની બાંધકામ પ્રવૃત્તિને નોંધપાત્ર રીતે સ્થગિત કરવાની થઈ હતી. તા. ૧૭.૯.૨૦૦૨ ના રોજ, તે પૈકીના સાત જણાએ હાઇકોર્ટના તા. ૧.૧૦.૨૦૦૧ ના હુકમ સામે અપીલ કરવા માટે ખાસ પરવાનગી માંગતી અરજી આ અદાલતમાં દાખલ કરી હતી. કેસના શીર્ષકમાં તેઓએ પોતાને મધ્યસ્થીઓ/અરજદારો તરીકે દર્શાવ્યા હતા. એવું જણાય છે કે તેઓ તે કાર્યવાહીમાં પક્ષકાર નહોતા, કે ન તો તેમને નોટિસ આપવામાં આવી હતી, જેમાં તા. ૧.૧૦.૨૦૦૧ નો હુકમ પસાર

કરવામાં આવ્યો હતો, ઓછામાં ઓછું તેઓ ખાસ પરવાનગી અરજી સાથે જોડાયેલી ખાસ પરવાનગી અરજી દાખલ કરવાની પરવાનગી માંગતી તેમની અરજીમાં આવું જણાવે છે. જ્યારે આ બાબત તા. ૨૮.૧૦.૨૦૦૨ ના રોજ આ અદાલત સમક્ષ સુનાવણી માટે આવી, ત્યારે અદાલત દ્વારા ઉપસ્થિત કરવામાં આવેલો અને અરજદારોના વિદ્વાન વકીલ સમક્ષ મૂકવામાં આવેલો એક સ્પષ્ટ પ્રશ્ન એ હતો કે જો, તેમની પોતાની રજૂઆત મુજબ, તેઓ હાઇકોર્ટ સમક્ષ પક્ષકાર તરીકે જોડાયેલા ન હતા, તો પછી તેઓ પોતાનો કેસ અને જો કોઈ હોય તો પોતાની રાવ રજૂ કરીને હાઇકોર્ટનો સંપર્ક કેમ ન કરે અને હાઇકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા તા. ૧.૧૦.૨૦૦૧ ના વચગાળાના હુકમને રદ કરવા અથવા તેમાં ફેરફાર કરવા માટે અરજ કેમ ન કરે. અરજદારોના વિદ્વાન વકીલે આ અદાલતના ધ્યાને લાવ્યા હોય તેવું જણાય છે કે અરજદારોએ હાઇકોર્ટ સમક્ષ તા. ૧.૧૦.૨૦૦૧ ના વચગાળાના હુકમને રદ કરવા માટે અગાઉથી જ અરજી કરી દીધી હતી. આ અદાલતે તેના તા. ૨૮.૧૦.૨૦૦૨ ના હુકમમાં ઠરાવ્યું હતું – "તે બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે આ અરજીઓને ધ્યાને લેવા ઉત્સુક નથી અને તેથી તેને રદ કરવામાં આવે છે. ઉક્ત બાબતની સુનાવણી ઝડપી બનાવવા માટે અરજદારો માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિનો સંપર્ક કરી શકે છે. અમે આશા અને વિશ્વાસ રાખીએ છીએ કે: આ બાબતનો વહેલી તકે નિર્ણય કરવામાં આવશે"

૫ એપ્રિલ, ૨૦૦૩ ના રોજ, આઈ. એ. ૨૦૦૩ ના નંબરો ૮–૯ અરજદારો દ્વારા આ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા જેમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તા. ૧.૧૦.૨૦૦૧ ના વચગાળાના હુકમને રદ કરવાની

અરજ કરતી તેમની અરજીઓ અગાઉથી જ તા. ૧૬/૧૭.૭.૨૦૦૨ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવી હતી પરંતુ આજદિન સુધી તેમની મનાઈ હુકમ રદ કરવાની અરજીની સુનાવણી માટે કોઈ તારીખ નક્કી કરવામાં આવી નથી. અરજીમાં એવો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે મેન્શનિંગ સ્લિપ રજૂ કરવામાં આવી હતી જેને જ્યારે બેન્ચ ઉપલબ્ધ હોય ત્યારે રજૂ કરવા માટે રેકોર્ડ પર લેવામાં આવી હતી. વધુમાં એવું જણાવાયું હતું કે આ અદાલતના તા. ૨૮.૧૦.૨૦૦૨ ના હુકમ પછી આવી મેન્શનિંગ સ્લિપો બાબતની વહેલી સુનાવણીની ચાદી માટે અરજ કરતી માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ સમક્ષ તા. ૨૧.૧૧.૨૦૦૨, ૧૨.૧૨.૨૦૦૨ અને ૧૬.૧.૨૦૦૩ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવી હતી પરંતુ કોઈ હુકમો પસાર કરવામાં આવ્યા ન હતા. અરજીમાં કરાયેલા કથનો સોગંદનામા અને એવા દસ્તાવેજો દ્વારા પણ સમર્થિત છે જેમાં મોટે ભાગે કાર્યવાહીના રેકોર્ડની નકલોનો સમાવેશ થાય છે. જે . હાઈકોર્ટમાં ચાલી હતી. અરજદારોએ ખાસ પરવાનગી અરજીનો નિકાલ કરનારા આ અદાલતના હુકમને પાછો ખેંચવાની, ખાસ પરવાનગી અરજીઓને સુનાવણી માટે હાથ પર લેવાની અને પટના હાઈકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા તા. ૧.૧૦.૨૦૦૧ ના વચગાળાના હુકમના અમલ પર સ્ટે આપવાની માંગણી કરી હતી. અરજદારોએ અરજી સાથે એક ચાર્ટ (જોડાણ પી–૮) સામેલ કર્યો હતો જેમાં તેઓએ પહેલાથી જ ભોગવેલા અને હાઈકોર્ટ દ્વારા સ્ટે રદ કરવાની તેમની અરજીઓ સુનાવણી માટે હાથ પર ન લેવાના કારણે દર મહિને સતત ભોગવી રહેલા નાણાકીય નુકસાનની રકમ દર્શાવવામાં આવી હતી.

આ અદાલતે તે અરજીઓ પર નોટિસ જારી કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.

તા. ૩.૧૧.૨૦૦૩ ના રોજ, ભારતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિના અધ્યક્ષપદ હેઠળની ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચે, ઉપસ્થિત પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલને સાંભળ્યા પછી, અને અરજદારો દ્વારા કરવામાં આવેલા કથનો સાચા છે કે નહીં તે જાણવાની તેમની ઉત્સુકતામાં, હાઇકોર્ટ પાસેથી પ્રત્યુત્તર માંગ્યો હતો. અદાલત એ ખાતરી કરવા માંગતી હતી કે શું અરજદારોએ કોઈ અરજીઓ દાખલ કરી હતી અને શું તે સુનાવણી માટે સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવી ન હતી. દેખીતી રીતે તા. ૩.૧૧.૨૦૦૩ નો હુકમ પસાર કરવામાં આ અદાલતનો હેતુ હકીકતોની ખાતરી કરવાનો હતો, તેમજ જો તે પહેલાથી કરવામાં ન આવ્યું હોય તો અરજદારોની 'મનાઈ હુકમ રદ કરવાની અરજીઓ' ની વહેલી સુનાવણીની યાદી તૈયાર કરવાની જરૂરિયાત પર ભાર મૂકવાનો હતો. આ અદાલતનો હુકમ આ અદાલતની રજિસ્ટ્રી દ્વારા હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલને મોકલવામાં આવ્યો હતો.

એવું જણાય છે કે હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલે એક નોંધ તૈયાર કરી હતી અને તેને પટના હાઇકોર્ટના માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ સમક્ષ વિચારણા માટે રજૂ કરી હતી. તે નોંધ વહીવટી પક્ષે નહીં પરંતુ ન્યાયિક પક્ષે વિચારણા માટે લેવામાં આવી હોય તેવું જણાય છે. હાઇકોર્ટે આ અદાલતના તા. ૩.૧૧.૨૦૦૩ ના હુકમ સામે સખત વાંધો ઉઠાવ્યો હોય તેવું જણાય છે અને એવી છાપ ઊભી કરી છે કે જાણે આ અદાલતે એક સંસ્થા તરીકે હાઇકોર્ટને 'ખુલાસો આપવા' માટે 'નિર્દેશ' આપ્યો હોય. હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચ દ્વારા પસાર કરાયેલા તા. ૩.૧૨.૨૦૦૩ ના હુકમના કેટલાક અંશો નીચે મુજબ છે:– "એ કમનસીબ છે, અત્યંત કમનસીબ છે કે, એક મધ્યસ્થી, જે કોઈપણ સંજોગોમાં તે કેસમાં

પક્ષકાર પણ ન હતો, તેની અરજી પર એક બંધ થયેલા અને નિર્ણિત કેસને પુનર્જીવિત કરવામાં આવ્યો અને રેકોર્ડ રૂમમાંથી મંગાવવામાં આવ્યો, અને હાઇકોર્ટ પાસેથી ખુલાસો માંગવામાં આવ્યો છે. એક અર્ધ–મુદ્દેઈ, જેણે પોતે હાઇકોર્ટમાં કોઈ કેસ દાખલ કર્યો નથી પરંતુ સુપ્રિમ કોર્ટ પાસેથી એવું પ્રમાણપત્ર મેળવવા માંગે છે કે હાઇકોર્ટે વાંધો ઉઠાવ્યો છે અથવા અવગણના કરી છે, તેની ફરિયાદ પર હાઇકોર્ટને સુપ્રિમ કોર્ટ સમક્ષ પ્રત્યુત્તર આપવા માટે કહેવામાં આવ્યું છે. હાઇકોર્ટ કેવી રીતે પ્રત્યુત્તર આપે? શું બેન્ચ સુપ્રિમ કોર્ટને ખુલાસો પૂરો પાડે? શું હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલ, સુપ્રિમ ૫૦૮ સુપ્રિમ કોર્ટ રિપોર્ટ્સ [૨૦૦૪) સપ્લીમેન્ટરી ના રજિસ્ટ્રાર જનરલ સમક્ષ ખુલાસાત્મક નોંધ દાખલ કરે? ૧ એસ. સી. આર.

કોર્ટ? શું હાઇકોર્ટે વકીલ રોકવો જોઈએ? શું હાઇકોર્ટે કોઈ ચુકાદામાં ભૂલ કરી છે? શું હાઇકોર્ટ વિરોધી પક્ષકાર છે?

આ અદાલત એ નિર્દેશ કરવા મજબૂર છે કે સુપ્રિમ કોર્ટના બાર સમક્ષ ખોટી જુબાની આપવામાં આવી છે. અસત્ય કથનો કરવામાં આવ્યા છે. બે અદાલતો, હાઇકોર્ટ અને સુપ્રિમ કોર્ટમાં જાહેર ન્યાયની પવિત્રતાને કલંકિત કરવામાં આવી છે.

આ અપ્રમાણિકતાની વિગતો આપતો રજિસ્ટ્રાર જનરલનો અહેવાલ, જાહેર ન્યાયને અસત્ય દ્વારા કેવી રીતે કલંકિત કરવામાં આવ્યો છે તે અંગે આંખ ઉઘાડનારો હોવો જોઈએ. અને એકવાર ન્યાયનો પ્રવાહ પ્રદૂષિત થઈ જાય પછી તે

એક ઝેરી નદી સમાન છે જે જીવન આપવાના બદલે જીવ લે છે.

xxx xxx xxx

આ કેસમાં, એક મધ્યસ્થીએ સુપ્રિમ કોર્ટ સમક્ષ એવું ચિત્ર રજૂ કર્યું છે કે હાઇકોર્ટમાં આ કેસમાં કોઈ કાર્યવાહી ચાલી રહી નથી, જે અસત્ય છે. કાર્યવાહી નિયમિતપણે ચાલી રહી છે.

સુપ્રિમ કોર્ટે હાઇકોર્ટનો "પ્રત્યુત્તર" માંગ્યો છે, અને સદભાગ્યે એવી નોંધ કરી છે કે "અરજદારોએ વહેલી સુનાવણી માટે રજૂઆત કરી હોવા છતાં.... તેવા આક્ષેપના આધારે....'ટી. આ તેનો પ્રત્યુત્તર છે. જો તે માંગવામાં ન આવ્યો હોત તો આ અદાલતને પોતાનો પ્રત્યુત્તર આપવાનો કોઈ પ્રસંગ ન હોત. અદાલતો પોતાના હુકમો પાછળ દોડવા માટે બંધાયેલી નથી, કારણ કે તેઓ સંપૂર્ણ અનાસક્તિની ભાવના સાથે પોતાની જવાબદારીઓ નિભાવવા માટે અભિપ્રેત છે. વિરોધી પક્ષકારો અદાલત સમક્ષ અસત્ય તરફ નિર્દેશ કરે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે, પરંતુ આ પણ એક અસામાન્યતા છે, અસત્ય કથનો અદાલતી કાર્યવાહીની સામાન્યતા હોવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી.

તદુપરાંત, જાહેર હિતની અરજીમાં, કોઈ મુદ્દો રજૂ કરનાર અને જનહિત માટે સકારાત્મક પગલાંની અપેક્ષા રાખનાર આર્થિક રીતે નબળો પક્ષકાર જો ઉચ્ચ અદાલતમાં કોઈ બહારની વ્યક્તિ દ્વારા મુદ્દાઓને તોડીમરોડીને કાર્યવાહીને નિષ્ફળ બનાવવામાં આવે તો અદાલતમાં આવવાના તે દિવસ પર પસ્તાવો કરી શકે છે.

જે કેસમાં "પ્રત્યુત્તર" માંગવામાં આવી રહ્યો છે, તે બાબત શહેરી આયોજન સાથે સંબંધિત છે. ,_

xxx xxx

આ કોર્ટ નિખાલસપણે બોલવાની છૂટ લઈ રહી છે કારણ કે પ્રત્યુત્તર માંગવામાં આવ્યો હતો. રજિસ્ટ્રાર જનરલ દ્વિધામાં હતા અને તેમણે કોર્ટને પૂછ્યું હતું કે તેમણે આ પ્રત્યુત્તર કેવી રીતે રજૂ કરવો જોઈએ. તેઓ એક અધિકારી છે, શું તેમણે તે સુપ્રિમ કોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલને સોંપવો જોઈએ? તેઓ જાણવા માંગતા હતા કે, શું ન્યાયાધીશોએ ખુલાસો આપવો જોઈએ? તેનો એકમાત્ર જવાબ એ બાબત પર રહેલો છે કે વરિષ્ઠ અભિલેખ અદાલત (કોર્ટ ઓફ રેકોર્ડ) શું છે. જો સંવિધાનીય અદાલતના અપીલ અધિકારક્ષેત્ર સમક્ષ, જે ભારતની સુપ્રિમ કોર્ટ છે, હકીકતો શુદ્ધ અને સાચી હોય, તો આ તમામ મુદ્દાઓ ઉપસ્થિત થશે નહીં. જો સુપ્રિમ કોર્ટ સમક્ષ ખોટી રજૂઆતો કરવામાં આવી હોય, અને સુપ્રિમ કોર્ટને એવી પ્રતીતિ થાય કે આવી કોઈ પરિસ્થિતિ અસ્તિત્વમાં હોઈ શકે છે, તો તે શોધી કાઢવાની ઘણી અન્ય રીતો છે. કોઈ કસૂરવાર પક્ષકારની ઉશ્કેરણીથી હાઇકોર્ટ પાસેથી ખુલાસો માંગવો, તે અત્યંત દુઃખદ દિવસ ગણાશે.

xxx xxx xxx

આ કોર્ટને આ હુકમ નોંધતા ખૂબ જ દુઃખ થાય છે. સુપ્રિમ કોર્ટના બાર સમક્ષ અભિલેખો છુપાવવા અને અસત્ય દલીલો તેમજ ખોટા અભિવચનો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે, જે જાહેર ન્યાય વિરુદ્ધના ગુના સમાન હોઈ શકે છે. જાહેર

હિતમાં અને ન્યાયના હિતમાં માત્ર એટલું જ યોગ્ય રહેશે કે, આ હુકમની એક નકલ રજિસ્ટ્રાર જનરલ દ્વારા ભારતના સુપ્રિમ કોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલને (એ) તારીખ ૨૮ ઓક્ટોબર ૨૦૦૨ અને ૩ નવેમ્બર ૨૦૦૩ ના રોજના હુકમો પસાર કરનાર નામદાર કોર્ટ સમક્ષ અને (બી) ભારતના એટર્ની જનરલ સમક્ષ મૂકવા માટે મોકલવામાં આવે."

ઉપર ટાંકવામાં આવેલા હુકમના છેલ્લા ફકરામાં સમાવિષ્ટ પટના હાઇકોર્ટના નિર્દેશને ધ્યાને રાખીને, અને ભારતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિની સૂચના હેઠળ, આ બાબત અમારી આ બેંચ સમક્ષ મૂકવામાં આવી છે. અમે માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિની અધ્યક્ષતાવાળી પટના હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેંચ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા હુકમનું અવલોકન કર્યું છે; કેટલાક પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે. શું સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ અપીલ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી આ કોર્ટ, (૧) હકીકતો સુનિશ્ચિત કરવાના, (૨) તારીખ ૨૮.૧૦.૨૦૦૨ ના રોજના હુકમમાં સમાવિષ્ટ નિર્દેશનું પાલન સુનિશ્ચિત કરવાના ઉદ્દેશથી માહિતી માંગતો પત્રવ્યવહાર હાઇકોર્ટને મોકલવાનો નિર્દેશ આપી શકી ન હોત? શું હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેંચ કાયદાની દ્રષ્ટિએ અને ઔચિત્યના વિચારણાના આધારે – ઉપર ટાંકવામાં આવેલા અને પુનઃઉલ્લેખિત કરાયેલા તમામ અવલોકનો કરવા માટે વાજબી છે? શું હાઇકોર્ટ માટે ભારતના સુપ્રિમ કોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલને તેનો પત્રવ્યવહાર આ કોર્ટની કોઈ ચોક્કસ બેંચ સમક્ષ વિચારણા અર્થે મૂકવાનો નિર્દેશ આપવો યોગ્ય છે? આ સંવેદનશીલ પ્રશ્નોએ અમને સંવિધાન હેઠળ કાર્યરત બે પ્રતિષ્ઠિત ન્યાયિક સંસ્થાઓ તરીકે હાઇકોર્ટો

સાથે સુપ્રિમ કોર્ટનો શો સંબંધ છે, તે અંગે વિચારણા કરવાની અને તે શોધી કાઢવાની તક પૂરી પાડી છે. સુપ્રિમ કોર્ટ અને હાઇકોર્ટો બંને અભિલેખ અદાલતો (કોર્ટ ઓફ રેકોર્ડ) છે. હાઇકોર્ટ એ સુપ્રિમ કોર્ટની 'તાબાની' અદાલત નથી. એક રીતે જોતાં હાઇકોર્ટમાં નિહિત ન્યાયિક સત્તાઓનો વ્યાપ વધુ વિસ્તૃત છે, કારણ કે સંવિધાનના ભાગ ૩ દ્વારા પ્રદત્ત કોઈપણ અધિકારોના અમલ માટે અને અન્ય કોઈપણ હેતુ માટે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ દ્વારા આપવામાં આવેલી તમામ વિશેષાધિકાર રિટ જારી કરવાનું અધિકારક્ષેત્ર તેની પાસે છે, જ્યારે વિશેષાધિકાર રિટ જારી કરવાનું સુપ્રિમ કોર્ટનું મૂળ અધિકારક્ષેત્ર મૂળભૂત અધિકારોના અમલ પૂરતું અને રાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણી અથવા આંતર–રાજ્ય વિવાદો જેવી કેટલીક એવી બાબતો પૂરતું મર્યાદિત રહે છે, જેની સુનાવણી અને નિર્ણય હાઇકોર્ટો દ્વારા કરવામાં આવે તેવી કલ્પના સંવિધાન કરતું નથી. હાઇકોર્ટ તમામ તાબાની અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલો પર સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ દેખરેખની સત્તાનો ઉપયોગ કરે છે; જ્યારે સુપ્રિમ કોર્ટને દેખરેખની આવી કોઈ સત્તા આપવામાં આવી નથી. ન્યાયતંત્રના વહીવટમાં જો સુપ્રિમ કોર્ટ અને હાઇકોર્ટો બંનેને ભાઈઓ તરીકે ગણવામાં આવે, તો હાઇકોર્ટ પાસે વધુ વિશાળ અધિકારક્ષેત્ર છે પરંતુ સુપ્રિમ કોર્ટ હજુ પણ મોટો ભાઈ રહે છે. કેટલીક એવી જોગવાઈઓ છે જે હાઇકોર્ટો કરતાં સુપ્રિમ કોર્ટને ચડિયાતું સ્થાન આપે છે અને અધિક્રમ (હાયરાર્કી) માં વરિષ્ઠ સ્થાન પ્રદાન કરે છે. જ્યાં સુધી અપીલ અધિકારક્ષેત્રનો સંબંધ છે, તમામ દીવાની અને ફોજદારી બાબતોમાં, સુપ્રિમ કોર્ટ એ અપીલની સર્વોચ્ચ અને આખરી અદાલત છે. તે કાયદાનું આખરી

અર્થઘટનકાર છે. અનુચ્છેદ ૧૩૯–એ હેઠળ, સુપ્રિમ કોર્ટ એક હાઇકોર્ટ સમક્ષ પેન્ડિંગ કોઈપણ કેસને બીજી હાઇકોર્ટમાં ટ્રાન્સફર કરી શકે છે અથવા કેસ પોતાની પાસે પાછો ખેંચી શકે છે. અનુચ્છેદ ૧૪૧ હેઠળ, સુપ્રિમ કોર્ટ દ્વારા જાહેર કરવામાં આવેલો કાયદો ભારતના પ્રદેશમાંની હાઇકોર્ટો સહિતની તમામ અદાલતો પર બંધનકર્તા રહેશે. અનુચ્છેદ ૧૪૪ હેઠળ, ભારતના રાજ્યક્ષેત્રમાંના તમામ દીવાની અને ન્યાયિક સત્તાવાળાઓ – અને તેમાં હાઇકોર્ટનો પણ સમાવેશ થશે – સુપ્રિમ કોર્ટની સહાયમાં કાર્ય કરશે.

ભારતે તેના સંવિધાન હેઠળ સ્વીકારેલી એકીકૃત અધિક્રમિક ન્યાય વ્યવસ્થામાં, ઊભી રીતે સુપ્રિમ કોર્ટને હાઇકોર્ટોની ઉપર મૂકવામાં આવી છે. સંવિધાન હાઇકોર્ટો ઉપર સુપ્રિમ કોર્ટને અપીલ સત્તા પ્રદાન કરે છે તે જ હકીકત પરથી સ્વાભાવિક રીતે અમુક પરિણામો ઉદ્ભવે છે અને નિષ્પન્ન થાય છે. અપીલનો તેના સ્વાભાવિક અને સામાન્ય અર્થમાં તાત્પર્ય એ છે કે ગૌણ અદાલત કે ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણય અને કાર્યવાહીની યોગ્યતા ચકાસવાના હેતુથી કોઈપણ ગૌણ અદાલત અથવા ટ્રિબ્યુનલમાંથી કોઈ દાવા/કેસને વરિષ્ઠ અદાલતમાં લઈ જવો. જે ફોરમ વિરુદ્ધ અપીલ કરવામાં આવી હોય તેના હુકમનામા અથવા હુકમને ઉલટાવવા, બહાલી આપવા, રદબાતલ કરવા અથવા ફેરફાર કરવાનું અધિકારક્ષેત્ર વરિષ્ઠ ફોરમ પાસે રહેશે અને રિમાન્ડના કિસ્સામાં નીચલી ફોરમે બાબતની પુનઃસુનાવણી કરવી પડશે અને રિમાન્ડના હુકમ સાથે આપવામાં આવેલા નિર્દેશોનું પાલન કરવું પડશે. અપીલ અધિકારક્ષેત્ર તેની સાથે સ્વાભાવિક રીતે જ નીચેની ફોરમ પર બંધનકર્તા હોય તેવા સુધારાત્મક નિર્દેશો

જારી કરવાની સત્તા ધરાવે છે અને પાછળની ફોરમ દ્વારા આવા નિર્દેશોનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળતા અથવા આવા નિર્દેશો પ્રત્યે અનાદર દર્શાવવો કે તેની ઔચિત્યતા પર સવાલ ઉઠાવવો – તે સ્પષ્ટપણે – ન્યાય વહીવટમાં અધિક્રમિક વ્યવસ્થા માટે વિનાશક સાબિત થશે. ન્યાય મેળવવા ઇચ્છુકો અને સમાજ બંનેમાં વિશ્વાસ ગુમાવી દેશે.

શંકર રામચંદ્ર અભ્યંકર વિરુદ્ધ કૃષ્ણાજી દત્તાત્રેય બાપટ, એઆઈઆર (૧૯૭૦) એસસી ૧ માં, આ કોર્ટે દર્શાવ્યું હતું કે અપીલ એ વરિષ્ઠ અદાલતમાં પ્રવેશવાનો અને નીચલી અદાલતની ભૂલને સુધારવા માટે તેની સહાય અને હસ્તક્ષેપ મેળવવાનો અધિકાર છે. અપીલ અધિકારક્ષેત્રની રચના માટેની બે મહત્વપૂર્ણ પૂર્વધારણાઓ છે: (૧) વરિષ્ઠ અને ગૌણ અદાલતના સંબંધનું અસ્તિત્વ; અને (૨) પહેલાની અદાલત પાસે પછીની અદાલતના નિર્ણયોની સમીક્ષા કરવાની સત્તા. આવું અધિકારક્ષેત્ર વિવિધ સ્વરૂપોમાં વાપરવા માટે સક્ષમ છે. અપીલ એ દીવાની કાયદામાંથી ઉદ્ભવેલી પ્રક્રિયા છે અને તે કેસને સંપૂર્ણપણે હકીકતો તેમજ કાયદા બંનેને આધીન રાખીને સમીક્ષા અને પુનઃસુનાવણી માટે સ્થાનાંતરિત કરે છે.

અપીલ અધિકારક્ષેત્ર પ્રદાન કરવા માત્રથી જ તેની સાથે અમુક પરિણામો સંકળાયેલા છે. મુખ્ય વૈધાનિક અધિકારક્ષેત્ર પ્રદાન કરવા સાથે, તે સત્તાના એક અનિવાર્ય આનુષંગિક તરીકે, એવી અન્ય પ્રાસંગિક અને સહાયક સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવાની સત્તા પણ સમાવિષ્ટ છે કે જેના વિના મુખ્ય સત્તા પ્રદાન

કરવાનું નિરર્થક બની જશે. નગેન્દ્ર નાથ ડે અને અન્ય વિરુદ્ધ સુરેશ ચંદ્ર ડે અને અન્ય, એઆઈઆર (૧૯૩૨) પ્રિવિ કાઉન્સિલ ૧૬૫ (જેમાં સર દિનશાહ મુલ્લાએ પાંચ જજોની બેંચ વતી ચુકાદો આપ્યો હતો) માં પ્રિવિ કાઉન્સિલના લોર્ડશિપ્સ દ્વારા ઠેરવ્યા મુજબ, અપીલ એ પક્ષકાર દ્વારા અપીલ અદાલતને તાબાની અદાલતના નિર્ણયને રદ કરવા અથવા તેમાં સુધારો કરવા માટે કરવામાં આવેલી અરજી છે. અપીલ અનિયમિત કે અક્ષમ હોવા છતાં અપીલ મટી જતી નથી. ચપ્પન વિરુદ્ધ મોઈદિન કુત્તી, (૧૮૯૯) ૨૨ આઈએલઆર મદ્રાસ માં પૂર્ણ બેંચના (પાંચ ન્યાયાધીશોની) સભ્ય તરીકે સુબ્રમણિયા અય્યર, જે. એ પોતાનો અભિપ્રાય રેકોર્ડ પર મૂકતા, ૬૮ (પાના નં. ૮૦ પર) અન્ય બાબતો સાથે જણાવ્યું હતું કે અપીલ એ "પુનઃતપાસ અથવા સમીક્ષા માટે ગૌણમાંથી વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશ અથવા અદાલતમાં કોઈ દાવા અથવા દાવો સ્થાનાંતરિત કરવો" છે. વ્હોર્ટન્સ લો લેક્સિકોન અનુસાર કોઈ કેસ અથવા દાવાનું આવું સ્થાનાંતરણ ગૌણ અદાલતના નિર્ણયની યોગ્યતા ચકાસવાના હેતુ માટે છે. અપીલના આ ચોક્કસ અર્થ સાથે સુસંગત રહીને, 'અપીલ અધિકારક્ષેત્ર' નો અર્થ "ગૌણ અદાલતના નિર્ણયની સમીક્ષા કરવાની વરિષ્ઠ અદાલતની સત્તા" થાય છે. "અહીં અપીલ અધિકારક્ષેત્રની રચના માટે જરૂરી બે બાબતો એ છે કે, વરિષ્ઠ અને ગૌણ અદાલતના સંબંધનું અસ્તિત્વ અને પહેલાની અદાલત પાસે પછીની અદાલતના નિર્ણયોની સમીક્ષા કરવાની સત્તા. આ બાબત સ્ટોરી દ્વારા યોગ્ય રીતે રજૂ કરવામાં આવી છે:– "અપીલ અધિકારક્ષેત્રનું આવશ્યક માપદંડ એ છે કે, તે પહેલેથી જ દાખલ થયેલા કેસમાંની કાર્યવાહીની સમીક્ષા કરે છે અને તેને

સુધારે છે અને તે કેસનું સર્જન કરતું નથી. ન્યાયિક ટ્રિબ્યુનલોના સંદર્ભમાં તેથી, અપીલ અધિકારક્ષેત્ર અનિવાર્યપણે એવો નિર્દેશ કરે છે કે વિષયવસ્તુ પહેલેથી જ અન્ય કોઈ અદાલત દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી અને તેના પર કાર્યવાહી કરવામાં આવી હતી, જેના ચુકાદા અથવા કાર્યવાહીની સમીક્ષા કરવાની હોય છે," (કલમ ૧૭૬૧, કોમેન્ટરીઝ ઓન ધ કોન્સ્ટીટ્યુશન ઓફ ધ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ)."

અમારી સમક્ષના મુદ્દાના નિરાકરણ માટે માર્ગદર્શક તરીકે ઉપરોક્ત સત્તાવાર ચુકાદાઓને અપનાવીને અમે કહેવાનું સાહસ કરી શકીએ છીએ કે સુપ્રિમ કોર્ટ અને હાઇકોર્ટો બંને બંધારણીય રીતે એકબીજાથી સ્વતંત્ર હોવા છતાં અને બંને અભિલેખ અદાલતો (કોર્ટ ઓફ રેકોર્ડ) હોવા છતાં, અપીલ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગની હદ સુધી નિઃશંકપણે સુપ્રિમ કોર્ટ વરિષ્ઠ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરે છે અને તેથી તે હાઇકોર્ટો કરતાં વરિષ્ઠ અદાલત છે, જે તે સંદર્ભમાં ગૌણ અથવા તાબાના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરે છે;

અપીલ ફોરમની રચના કરવાનું મહત્વ શું છે? અને, ન્યાય વહીવટ વ્યવસ્થામાં આવા અધિક્રમ (હાયરાર્કી) ની રચના કરીને શું પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે?

"અદાલતમાં ન્યાયિક વર્તણૂકના ઉચ્ચ ધોરણો સુનિશ્ચિત કરવામાં અપીલ અદાલત મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે ..... આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખતાં, ન્યાયાધીશો પર નિયંત્રણ રાખવામાં કોર્ટ ઓફ અપીલની ભૂમિકાને

ઓછી આંકવી જોઈએ નહીં.....કોર્ટ ઓફ અપીલ પોતાને શિસ્તબદ્ધ કાર્ય પૂર્ણ કરતી હોવાનું માને છે.....કોર્ટ ઓફ અપીલ પોતાની ટીકાને કાળજીપૂર્વક શબ્દબદ્ધ કરે છે. અદાલત સામાન્ય રીતે સ્પષ્ટ કરે છે કે તેઓને એવી શંકા નથી કે "ન્યાયાધીશ શ્રેષ્ઠ હેતુઓથી પ્રેરિત હતા" અથવા "ન્યાય કરવાની તીવ્ર ઇચ્છામાં ન્યાયાધીશ ભૂલો કરી શકે છે", પરંતુ તેઓ એટલી સ્પષ્ટ ભાષા વાપરે છે જેથી ખાતરી થાય કે જે ન્યાયાધીશને ટીકા સંબોધવામાં આવી છે, તેમજ અન્ય ન્યાયાધીશો પણ, તેમનો સંદેશ સમજી શકે." (જુઓ – જજીસ ઓન ટ્રાયલ, શિમોન શેટ્રીટ, પાના નં. ૨૦૧–૨૦૨). "ન્યાયિક આચરણ પર નિયંત્રણ રાખવામાં અને અદાલતમાં ન્યાયિક વર્તણૂકના ઉચ્ચ ધોરણો સુનિશ્ચિત કરવામાં કોર્ટ ઓફ અપીલની ભૂમિકા બહુવિધ છે. કોર્ટ ઓફ અપીલ ચોક્કસ કેસોમાં ન્યાયિક ગેરવર્તણૂકની નિંદા અને ટીકા કરે છે અને આવી ગેરવર્તણૂકથી થતા અન્યાયનું નિવારણ કરે છે. ભલે તે ચુકાદો ઉલટાવે, દોષસિદ્ધિ રદ કરે, સજા ઘટાડે કે અન્ય કોઈપણ રીતે ચુકાદામાં ફેરફાર કરે, ગેરવર્તણૂકની નાપસંદગી અને નિંદા અદાલતોમાં જનતાનો વિશ્વાસ પુનઃસ્થાપિત કરે છે જે અન્યથા ક્ષતિગ્રસ્ત થઈ શક્યો હોત. અસંતુષ્ટ કે પૂર્વગ્રહગ્રસ્ત પક્ષકાર, અને સામાન્ય જનતા, કોઈ ચોક્કસ ન્યાયાધીશની ગેરવર્તણૂકને સમગ્ર ન્યાયતંત્ર પર આક્ષેપિત કરવા લલચાઈ શકે છે. ચુકાદામાં સુધારો કર્યા વિના પણ અપીલ અદાલતની નાપસંદગી અને ટીકા આવા જોખમને દૂર કરે છે અને ન્યાયના ત્રાજવાને તેના યોગ્ય સંતુલનમાં પુનઃસ્થાપિત કરે છે." (ત્યાં જ, પાના નં. ૨૦૩–૨૦૪).

ભારતના સંવિધાનના પ્રકરણ ૪ માં, જે 'સંઘ ન્યાયતંત્ર' શીર્ષક ધરાવે છે, અનુચ્છેદ ૧૩૨ થી ૧૩૬ સુપ્રિમ કોર્ટના અપીલ અધિકારક્ષેત્ર સાથે સંબંધિત છે. આ તમામ અનુચ્છેદોમાંથી, અનુચ્છેદ ૧૩૬ એવો છે જે શક્ય તેટલા વ્યાપક શબ્દોમાં ઘડાયેલો છે. કોઈપણ અદાલત અથવા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરાયેલા કોઈપણ પ્રકારના ચુકાદા કે હુકમ સામે અને કોઈપણ દાવા કે બાબતમાં ખાસ પરવાનગી મંજૂર કરવાને આધીન અપીલ અધિકારક્ષેત્ર ગ્રહણ કરીને વાપરી શકાય તેવું સંપૂર્ણ (પ્લેનરી) અધિકારક્ષેત્ર સંવિધાન દ્વારા સંપૂર્ણ વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા સાથે આ કોર્ટમાં નિહિત કરવામાં આવ્યું છે અને આ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગમાં અસાધારણ કાળજી અને સાવચેતી રાખવી આવશ્યક છે. અનુચ્છેદ ૧૩૬ પક્ષકારને અપીલ કરવાનો અધિકાર આપતો નથી પરંતુ સુપ્રિમ કોર્ટમાં વિશાળ વિવેકબુદ્ધિ નિહિત કરે છે જે ન્યાયની વિચારણાઓ, ફરજની હાકલ અને અન્યાય દૂર કરવાના ઉદ્દેશથી વાપરવા માટે છે.

સુપ્રિમ કોર્ટ પર પ્રદત્ત અધિકારક્ષેત્રનો વ્યાપ અને પરિમાણ મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ એમ. સી. દ્વારા યોગ્ય રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા. મહાજને ઢાકેશ્વરી કોટન મિલ્સ વિરુદ્ધ કમિશનર ઓફ ઇનકમ–ટેક્સ, પશ્ચિમ બંગાળ, એઆઈઆર (૧૯૫૫) એસસી ૬૫ ના કેસમાં યોગ્ય રીતે દર્શાવ્યા હતા જેમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે – "અનુચ્છેદ ૧૩૬ માં કરવામાં આવેલી બંધારણીય જોગવાઈ દ્વારા આ અદાલતમાં નિહિત વિવેકાધીન અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગ પરની મર્યાદાઓને ચોક્કસ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરવી શક્ય નથી. મર્યાદાઓ, ભલે તે ગમે તે હોય, તે સત્તાના સ્વરૂપ અને લક્ષણમાં જ અંતર્ગત રહેલી છે. તે એક

અપવાદરૂપ અને સર્વોપરી સત્તા હોવાથી, સ્વાભાવિક રીતે જ તેનો ઉપયોગ સંયમપૂર્વક અને સાવચેતી સાથે અને માત્ર વિશિષ્ટ તથા અસાધારણ સંજોગોમાં જ થવો જોઈએ. તે સિવાય આ સત્તાના ઉપયોગને કોઈપણ નિર્ધારિત સૂત્ર કે નિયમ દ્વારા બાંધી રાખવો શક્ય નથી ..... જોકે, એ સ્પષ્ટ છે કે જ્યારે અદાલત એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચે છે કે કોઈ વ્યક્તિ સાથે મનસ્વી વર્તન કરવામાં આવ્યું છે અથવા ભારતના રાજ્યક્ષેત્રમાં આવેલી કોઈ અદાલત કે ટ્રિબ્યુનલે પક્ષકાર સાથે ન્યાયી વ્યવહાર કર્યો નથી, ત્યારે તથ્યોના તારણોની આખરીતા અથવા અન્ય કોઈ પણ પ્રકારના તકનીકી અવરોધો આ સત્તાના ઉપયોગના માર્ગમાં આવી શકતા નથી કારણ કે આ અનુચ્છેદનો સમગ્ર આશય અને હેતુ એ છે કે અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલોના નિર્ણયો દ્વારા અન્યાય કાયમી ન રહે કે આચરવામાં ન આવે તે જોવાની કોર્ટની ફરજ છે, માત્ર એટલા માટે કે અમુક કાયદાઓએ આ અદાલતો અથવા ટ્રિબ્યુનલોના નિર્ણયોને આખરી અને નિર્ણાયક બનાવ્યા છે."

સંવિધાનના ઘડવૈયાઓએ દેશમાં એક એવી ન્યાય વિતરણ વ્યવસ્થાની રચના કરી હતી જે વિષયવસ્તુની દ્રષ્ટિએ એકરૂપ હોય, સ્વતંત્રતા અને અધિક્રમ બંનેનું ધ્યાન રાખતી હોય, અને તેમ કરતી વખતે સંતુલનનું પલ્લું એકસમાન જાળવી રાખતી હોય. અમે ઉપર અત્યંત સંક્ષિપ્તમાં નિર્દેશ કર્યો છે તે મુજબ અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત કેટલાક ક્ષેત્રો સિવાય સંઘ ન્યાયતંત્ર અને રાજ્ય ન્યાયતંત્ર નિઃશંકપણે એકબીજાથી સ્વતંત્ર છે. જોકે, તે જ સમયે, અમે અપીલ અધિક્રમ પર ભાર મૂક્યા વિના રહી શકતા નથી, જે સાચા પરિપ્રેક્ષ્યમાં તપાસવામાં આવે

તો, ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા તરફ મજબૂત યોગદાન આપતું અને વ્યવસ્થાની અંદર ન્યાયનિર્ણયમાં આખરીતા સુનિશ્ચિત કરતું તેમજ કોઈપણ બાહ્ય હસ્તક્ષેપ અથવા સુધારણાથી તેને અલગ રાખતું પરિબળ છે. ફ્રેન્ક એમ. દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાયેલા અભિવ્યક્તિને ઉછીના લઈએ તો, સ્વતંત્રતા અને આંતરસંબંધ – બંને એકસાથે અસ્તિત્વ ધરાવતા હોવા સાથે – તેમજ સહકાર દ્વારા આ નાજુક સંતુલન કાળજીપૂર્વક ઘડવામાં આવ્યું છે અને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. કોફિને તેમના પુસ્તક 'ઓન અપીલ – કોર્ટ્સ, લોયરીંગ, એન્ડ જજીંગ' માં આ બાબત દર્શાવી છે. તેઓ કહે છે, "આ સંબંધોનું સંચાલન કરતા વિવિધ સિદ્ધાંતોના સંવેદનશીલ અને વ્યવહારુ ઉપયોગ પર આપણા સંઘવાદના વિશિષ્ટ સ્વરૂપની અસરકારક કામગીરી મોટાભાગે નિર્ભર કરે છે." (પાના નં. ૫૨–૫૩ પર) એડવોકેટ્સ એસોસિએશન ઓફ વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયાના શતાબ્દી મહોત્સવ પ્રસંગે આયોજિત શતાબ્દી વ્યાખ્યાન શ્રેણીમાં ૨૫.૭.૧૯૬૩ ના રોજ વ્યાખ્યાન આપતાં, મોતીલાલ સી. સીતલવાડ – મહાન ભારતીય ધારાશાસ્ત્રીએ સંવિધાન હેઠળ સુપ્રિમ કોર્ટની ભૂમિકા અંગે ચર્ચા કરી હતી અને જણાવ્યું હતું કે – "કોર્ટ દ્વારા અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ તેના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કોર્ટની ડહાપણ અને દીર્ઘદ્રષ્ટિની સાક્ષી પૂરે છે. તે અનુચ્છેદ દેશની તમામ અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલોના નિર્ણયોની તપાસ કરવાની સર્વોપરી સત્તા કોર્ટને આપે છે, જે પ્રિવિ કાઉન્સિલ દ્વારા વપરાતી ક્રાઉન વિશેષાધિકારની સત્તા કરતાં પણ મોટી છે અને જેને સામાન્ય કાયદા દ્વારા મર્યાદિત કરી શકાતી નથી. કોર્ટે તે અનુચ્છેદ હેઠળની સત્તા પર મર્યાદાઓ વ્યાખ્યાયિત કરવાનો ઇનકાર કર્યો છે અને ઠેરવ્યું છે

કે તે તેના અપવાદરૂપ અને સર્વોપરી સ્વરૂપમાં જ અંતર્ગત છે." (સેન્ટેનરી સોવેનિયર, પાના નં. ૧૩૪).

સુપ્રિમ કોર્ટ અને હાઇકોર્ટે ખાસ કરીને જ્યારે સુપ્રિમ કોર્ટ હાઇકોર્ટના કોઈ નિર્ણય અથવા હાઇકોર્ટમાં ચાલી રહેલી કે પૂર્ણ થયેલી કાર્યવાહી પર પોતાના અપીલ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી હોય ત્યારે એકબીજા સાથે કેવો વ્યવહાર કરવો જોઈએ? સંવિધાને બંને સંસ્થાઓ વચ્ચે અધિકારક્ષેત્રનું સ્પષ્ટ વિભાજન કર્યું છે અને તેમ કરતી વખતે આ સંસ્થાઓએ એકબીજા પ્રત્યે પરસ્પર આદર રાખવો જરૂરી છે. સંવિધાનના ઘડવૈયાઓએ સુપ્રિમ કોર્ટને હાઇકોર્ટને કોઈ આદેશ આપવાની સત્તા વિશેષરૂપે આપવી જરૂરી માની ન હતી કારણ કે તેઓ દ્રષ્ટિવંત અને દીર્ઘદ્રષ્ટા વ્યક્તિઓ હતા. તેઓ જાણતા હતા કે તમામ બંધારણીય પદાધિકારીઓ અને સંસ્થાઓ સંવિધાનમાં નિર્ધારિત અને તેમાંથી પ્રતીત થતી તેમજ ઇતિહાસ અને ન્યાયાધીશોની પેઢીઓ દ્વારા વારસામાં મળેલી લોકશાહી અને બંધારણવાદ સાથે સુસંગત ધોરણો અને પરંપરાઓના ઉત્તમ હિતમાં કાર્ય કરશે. દરેક વ્યક્તિ પોતાની મર્યાદામાં રહેશે અને પોતાની સીમાઓ ઓળંગશે નહીં તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવી હતી જેથી આદર્શો અને મૂલ્યો જીવંત વાસ્તવિકતા બની રહે અને કોઈ અતિક્રમણ કે ભ્રમણા ન બને. બંધારણીય અને લોકશાહી સંસ્થાઓ, એકબીજાની પૂરક અને સહાયક બનીને, આ વારસામાં મળેલી પરંપરાઓને બળ પૂરું પાડશે અને ભાવી પેઢી દ્વારા સન્માનિત અને પ્રશંસનીય બને તેવી સમૃદ્ધ પરંપરાઓ વિકસાવવામાં પણ યોગદાન આપશે. આના પરિણામે સંવિધાનની કાર્યપદ્ધતિ વધુ સુદ્રઢ બનશે. બંધારણવાદના

ક્ષેત્રમાં પરંપરા દ્વારા પોષાયેલા પદાધિકારીઓ વચ્ચેના પરસ્પર વિશ્વાસ અને આદરના મૂલ્યો સંબંધના નિયમોનું સંહિતાકરણ કરવાની જરૂરિયાતને હળવી કરે છે. અનુભવ દર્શાવે છે કે આવા નાજુક સંબંધનું કોઈપણ કઠોર સંહિતાકરણ બદનક્ષી કરવા પર ઉતરી આવેલા લોકો માટે ફાયદાકારક સાબિત થાય છે. કઠોર લેખિત કાયદો તે ગરિમા જાળવવાનું મુશ્કેલ બનાવે છે જે ગરિમાને પોતાના સન્માનની જેમ ઉત્સાહપૂર્વક અન્યોનું સન્માન જાળવનારા સાચા મનના લોકોની વિવેકબુદ્ધિ પર છોડી દેવી વધુ યોગ્ય અને વાજબી છે.

સંવિધાન હેઠળ એક સંસ્થાએ બીજી સંસ્થા સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે સદ્‌ભાવના અને વિનમ્રતા જાળવવી પડશે. કોઈપણ ન્યાયાધીશે અન્ય ન્યાયાધીશની ટીકા કરવી જોઈએ નહીં અને ચોક્કસપણે ઉગ્ર રીતે તો નહીં જ. તેમાંથી કોઈપણ વિચલનને વહેલામાં વહેલી તકે અને વ્યાપક હિતમાં સુધારવાની જરૂર છે. અપીલને આધીન અધિકારક્ષેત્ર દ્વારા નિયમનું આવું ઉલ્લંઘન આચરવામાં આવ્યું હોવાનું તેના ધ્યાને લાવવામાં આવે ત્યારે તેને સુધારવું અપીલ ફોરમ માટે ફરજિયાત છે અને જો તે તેમ ન કરે તો તે પોતાની ફરજમાં નિષ્ફળ જાય છે. નિઃશંકપણે, સુધારાત્મક પગલું પણ કઠોર ટીકાના રૂપમાં નહીં પરંતુ વિનમ્રતા અને આદર સાથે કાળજીપૂર્વક લેવામાં આવે છે. ડેવિડ પેનિક દ્વારા ટાંકવામાં આવેલું એક ઉદાહરણ સંદર્ભ અને આદર આપવા યોગ્ય છે. ૧૯૭૧ ના એક કેસમાં મિસ્ટર જસ્ટિસ લૉસને કોર્ટ ઓફ અપીલના અગાઉના નિર્ણયની શુદ્ધતા પર શંકા કરવા માટે પોતાના કારણો આપ્યા હતા. તેમ છતાં, તેમણે નિષ્કર્ષ કાઢ્યો હતો કે, 'હું [અગાઉના કેસ] માં લેવાયેલા

નિર્ણયથી બંધાયેલો છું, જોકે અત્યંત આદરપૂર્વક મારે ફરીથી કહેવું પડે છે કે, હું માનું છું કે તે નિર્ણય ખોટી રીતે લેવામાં આવ્યો હતો'. કોર્ટ ઓફ અપીલ આનાથી ખૂબ નારાજ થઈ હતી. લોર્ડ જસ્ટિસ ડેવિસે 'લૉસન, જે. પ્રત્યે અત્યંત આદર સાથે' જવાબ આપ્યો હતો કે, તેઓ માનતા હતા કે 'તે અવલોકનો અસ્થાને હતા. પ્રથમ સ્તરની અદાલતના ન્યાયાધીશ માટે... તેઓ તેનાથી બંધાયેલા હોવાનું સ્વીકારવા છતાં, આ અદાલતનો કોઈ નિર્ણય અને તે પણ તદ્દન તાજેતરનો નિર્ણય ખોટો હતો તેવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવો, મારા મતે અસામાન્ય અને મારે કહેવું જ જોઈએ કે અનિચ્છનીય છે.' (જજીસ, પાના નં. ૧૨૭–૧૨૮). મહાન ન્યાયાધીશ અને ન્યાયશાસ્ત્રી બેન્જામિન એન. કાર્ડોઝો પાસે વર્ણવવા માટે થોડું કડવું સત્ય છે. ન્યાયાધીશની અંદરના પદાધિકારીને તેમનામાં રહેલા માનવને ગળી જવાની છૂટ આપવા સામે ન્યાયાધીશોને ચેતવણી આપતાં બેન્જામિન કાર્ડોઝો કહે છે કે ભૂતકાળમાં એવા ન્યાયાધીશો થઈ ગયા છે જેમણે આ હોનારત ભોગવી છે. જોકે, કાર્ડોઝોના મનમાં જે છે તે "કઠોર અને આપખુદ વર્તનમાં, અવાજના વિસ્ફોટક જોશ વગેરેમાં પ્રગટ થતા અહંકાર" કરતાં કંઈક વધુ છે. આ પ્રકારના અતિરેકો ક્યારેક સ્વભાવની એવી નબળાઈઓનું પરિણામ હોય છે જે બેંચ માટે તદ્દન અજાણી નથી હોતી, જોકે સદ્ભાગ્યે તે અસામાન્ય છે; મોટાભાગે તે નબળાઈ અથવા અસમર્થતાના બચાવ સાધનો હોય છે, જે પોતાની નિષ્ફળતાઓથી વાકેફ હોય છે, અને પોતાની શક્તિના દેખાવ જેવું લાગે તે દ્વારા ધ્યાન ભટકાવવાની આશા રાખે છે". "ઊંઘતો પશુ આપણામાં છે, અને જો આપણે તેને વધુ પડતો ખોરાક આપીએ તો તે જીવંત અને ક્રોધિત

થઈ શકે છે. ભૂખ્યો પદાધિકારી માનવને ગળી જવાનો પ્રયાસ કરશે. આજે તમારી સાથે ઉપસ્થિત રહેવાના આમંત્રણને હું તમારા એવા નિર્ણયની અભિવ્યક્તિ તરીકે અર્થઘટન કરું છું કે મેં ભલે ગમે તેટલી ભૂલો કરી હોય – અને હું જાણું છું કે તે હું ગણવા કે યાદ રાખવા માંગુ છું તેના કરતાં પણ વધુ રહી છે – છતાં મેં ઓછામાં ઓછી આ એક ભૂલ ટાળી છે, મેં પદાધિકારીને માનવને ગળી જવા દીધો નથી. મારો એવો અર્થ નથી કે આટલી સામાન્ય સિદ્ધિ માટે હું ખૂબ મોટા શ્રેયનો હકદાર છું. જે અદાલતમાં વિનમ્રતા અને ન્યાયીપણાની પરંપરા એટલી ઊંડી અને દ્રઢ છે જેટલી કોર્ટ ઓફ અપીલ્સમાં છે, ત્યાં પદના ઘમંડમાંથી ઉદ્ભવતા ચોક્કસ પ્રકારના અપરાધ માટે દોષી ઠરવા માટે વ્યક્તિએ ખૂબ જ કઠોર પાપી બનવું પડે. પરંતુ પછી, જ્યારે તમે તેનો વિચાર કરો છો, ત્યારે સદ્ગુણો તે કેળવનારા અને તેનું પાલન કરનારાઓને મળવાપાત્ર શ્રેયના વ્યસ્ત પ્રમાણમાં મહત્વપૂર્ણ હોય છે. આપણામાંથી કોઈ પણ હત્યાના ગુનાથી દૂર રહેવામાં સંકળાયેલા 'આત્મસંયમ' ના સંતોષ સાથે અભિમાનથી ફરતું નથી, છતાં જો સદ્ગુણનું મહત્વ એ શ્રેયનું માપદંડ હોત તો આપણે બધા નૈતિક શ્રેષ્ઠતાના ગર્વ સાથે બડાઈ હાંકતા અને ગર્વ કરતા હોત. તેથી હું માત્ર એક માનવ હોવાના ખૂબ જ સામાન્ય સદ્ગુણ પર ગર્વ કરવાનું માનતો નથી." (સિલેક્ટેડ રાઇટિંગ્સ ઓફ બેન્જામિન નાથન કાર્ડોઝો, પાના નં. ૪૨૭–૪૨૮).

લૉ રિપોર્ટ્સમાં ઉપલબ્ધ ભારતીય ન્યાયતંત્રના માત્ર બે કે ત્રણ ઉદાહરણો ઉલ્લેખ કરવા યોગ્ય છે અને પૂરતા પણ રહેશે. ભારત બિલ્ડર પ્રાઇવેટ લિમિટેડ અને અન્ય વિરુદ્ધ પારિજાત ફ્લેટ ઓનર્સ કો–ઓપરેટિવ હાઉસિંગ સોસાયટી

લિમિટેડ, (૧૯૯૯) ૫ એસસીસી ૬૨૨ માં અગાઉની સ્પેશિયલ લીવ પિટિશનનો નિકાલ કરતી વખતે સુપ્રિમ કોર્ટે હાઇકોર્ટ પાસેથી એવી અપેક્ષા રાખી હતી કે "પુનઃવિચારણા અરજીની તકનીકી મર્યાદાઓને ધ્યાનમાં લીધા વિના", "પ્રશ્નોનું નિરાકરણ લાવવામાં આવશે" અને પુનઃવિચારણા અરજીના અનુકૂળ માધ્યમ દ્વારા હાઇકોર્ટે તે રજૂઆતનો નિર્ણય કરવો જોઈએ તેવી ઇચ્છા વ્યક્ત કરી હતી. હાઇકોર્ટે પુનઃવિચારણા અરજી ફગાવી દીધી અને અન્ય બાબતો સાથે એવું અવલોકન કર્યું કે – "સુપ્રિમ કોર્ટના નિર્દેશ મુજબ જે મુદ્દાની તપાસ કરવાની છે તે મુદ્દો ટ્રાયલ કોર્ટ કે અપીલ કોર્ટમાં ઉઠાવવામાં આવ્યો ન હતો અને આ પુનઃવિચારણા અરજીમાં પ્રથમ વખત આવા નવા મુદ્દા પર જવું અમારા માટે પરવાનગીપાત્ર નથી. આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને અમને અરજદારની દલીલોમાં કોઈ તથ્ય જણાતું નથી અને તેથી પુનઃવિચારણા અરજી નકારી કાઢવાને પાત્ર છે". આ કોર્ટે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪૪ નો સંદર્ભ આપ્યો હતો અને અવલોકન કર્યું હતું કે આ કોર્ટના અગાઉના હુકમ દ્વારા જે પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરવાનું જરૂરી હતું તે પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરવો હાઇકોર્ટ માટે અનિવાર્ય હતો. હાઇકોર્ટનો હુકમ રદ કરવામાં આવ્યો હતો અને આ કોર્ટ દ્વારા ફરી એકવાર જણાવતાં પુનઃવિચારણા અરજીને હાઇકોર્ટની ફાઇલ પર પુનઃસ્થાપિત કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો કે – "હાઇકોર્ટે આ કોર્ટના (અગાઉના) હુકમની જરૂરિયાતોનું ચુસ્તપણે પાલન કરવું પડશે." ભારત અર્થ મુવર્સ વિરુદ્ધ કમિશનર ઓફ ઇનકમ ટેક્સ, કર્ણાટક, [૨૦૦૦] ૬ એસસીસી ૬૪૫ માં સુપ્રિમ કોર્ટે એક બાબતની સુનાવણી દરમિયાન ઇન્કમ–ટેક્સ એપેલેટ ટ્રિબ્યુનલને કેસનું પૂરક

નિવેદન ઘડવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો જેથી આ કોર્ટ હકીકતોને યોગ્ય રીતે સમજી શકે અને તે પ્રકાશમાં કાયદો નક્કી કરી શકે. ટ્રિબ્યુનલે પાલન કરવામાં બેદરકારી દાખવી હતી. આ બાબત કોર્ટના ધ્યાને લાવવામાં આવતાં, આ કોર્ટે અવલોકન કર્યું કે – "સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૧૪૪ તમામ સત્તાવાળાઓને બાધ્ય કરે છે, ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આ કોર્ટના નિર્દેશોનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળતા ખેદજનક છે. અમે અપેક્ષા રાખીએ છીએ કે ટ્રિબ્યુનલ આ કોર્ટના નિર્દેશો પ્રત્યે વધુ પ્રતિભાવશીલ અને વધુ સંવેદનશીલ બને. અમે આ કેસમાં માત્ર આટલું જ અવલોકન કરીને આ પાસાને પડતું મૂકીએ છીએ."

આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ, ચંદન નગર, પશ્ચિમ બંગાળ વિરુદ્ધ ડનલપ ઇન્ડિયા લિમિટેડ અને અન્ય, [૧૯૮૫] ૧ એસસીસી ૨૬૦ માં આ કોર્ટે અગાઉના કેસ સિલિગુડી મ્યુનિસિપાલિટી વિરુદ્ધ અમલેન્દુ દાસ, (૧૯૮૪) ૨ એસસીસી ૪૩૬ માંથી કેટલાક અવલોકનોનો પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો જે આ મુજબ વંચાય છે – "શિષ્ટાચાર અને સૌહાર્દ જાળવવાની જરૂરિયાત જેવી વજનદાર સંસ્થાકીય વિચારણાઓને માન આપીને આવી બાબતોમાં સ્વેચ્છાએ લાદવામાં આવેલી શિસ્તની આવશ્યકતા પર ભાર મૂકવામાં અમારો હાઇકોર્ટ પ્રત્યે કોઈ અનાદર કરવાનો આશય નથી. તેવી જ રીતે વચગાળાની રાહત આપવાની હાઇકોર્ટની સત્તાઓના વ્યાપ અને વિસ્તારના પ્રશ્નમાં પ્રવેશ્યા વિના વચગાળાના હુકમો પસાર કરવામાં હાઇકોર્ટ તરફથી સ્વ–શિસ્તની જરૂરિયાત પર ભાર મૂકવામાં પણ અમારો હાઇકોર્ટ પ્રત્યે કોઈ અનાદર કરવાનો આશય નથી." કેસેલ એન્ડ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ બ્રુમ, (૧૯૭૨) ૧

ઓલ ઇંગ્લેન્ડ રિપોર્ટ્સ ૮૦૧ માં જે કહેવામાં આવ્યું હતું તેનો સંદર્ભ આપતાં કોર્ટે કહ્યું હતું કે – અમે આશા રાખીએ છીએ કે અમારે આવું ફરીથી કહેવાની ક્યારેય જરૂર પડશે નહીં કે આપણા દેશમાં અસ્તિત્વ ધરાવતી "અદાલતોની અધિક્રમિક વ્યવસ્થામાં", હાઇકોર્ટ સહિત "દરેક નીચલા સ્તરે", "ઉચ્ચ સ્તરના નિર્ણયોનો નિષ્ઠાપૂર્વક સ્વીકાર કરવો જરૂરી છે". "અદાલતોની અધિક્રમિક વ્યવસ્થામાં તે અનિવાર્ય છે કે સર્વોચ્ચ અપીલ ટ્રિબ્યુનલના એવા નિર્ણયો હોય જે ન્યાયતંત્રના તમામ સભ્યોની સર્વસંમત મંજૂરી મેળવી શકતા નથી..... પરંતુ ન્યાયિક વ્યવસ્થા ત્યારે જ કાર્ય કરે છે જો કોઈને છેલ્લો શબ્દ કહેવાની મંજૂરી આપવામાં આવે અને તે છેલ્લો શબ્દ, એકવાર બોલાયા પછી, નિષ્ઠાપૂર્વક સ્વીકારવામાં આવે." નીચલી અદાલતની વધુ સારી બુદ્ધિમત્તાએ ઉપલી અદાલતની સર્વોચ્ચ બુદ્ધિમત્તા સમક્ષ નમવું જ પડશે. તે અધિક્રમિક ન્યાયિક વ્યવસ્થાની તાકાત છે." જોકે તેના નિવેદનને "તે ઉમેરવાની જરૂર નથી" તેવી અભિવ્યક્તિ દ્વારા મર્યાદિત કરવા છતાં; કોર્ટે તેના ચુકાદામાં એ ઉમેરવાની જરૂરિયાત અનુભવી હતી કે અનુચ્છેદ ૧૪૪ હેઠળ ભારતના રાજ્યક્ષેત્રમાંના તમામ દીવાની અને ન્યાયિક સત્તાવાળાઓ (જેમાં હાઇકોર્ટો પણ સામેલ છે) સુપ્રિમ કોર્ટની સહાયમાં કાર્ય કરશે.

પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય વિરુદ્ધ જગદેવ સિંહ તલવંડી, [૧૯૮૪] ૧ એસસીસી ૫૬૬ માં મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ ચંદ્રચૂડની અધ્યક્ષતાવાળી બંધારણીય બેંચ દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદામાંથી સંદર્ભને તદ્દન સુસંગત અને અત્યંત બોધપ્રદ ફકરો ટાંકવા અને પુનઃઉલ્લેખિત કરવા તરફ અમારું વલણ છે. આ અંશ

વાસ્તવિક પૃષ્ઠભૂમિની દ્રષ્ટિએ સ્વયંસ્પષ્ટ છે અને નીચે મુજબ છે – "અમે આ તકનો ઉપયોગ એ નિર્દેશ કરવા માટે કરવા માંગીએ છીએ કે હાઇકોર્ટો દ્વારા કારણો સહિતના ચુકાદા વિના આખરી હુકમ સંભળાવવાની ઉત્તરોત્તર અપનાવવામાં આવતી પ્રથાને કારણે ગંભીર મુશ્કેલીઓ ઊભી થાય છે. એ બાબત ઇચ્છનીય છે કે હાઇકોર્ટ જે આખરી હુકમ પસાર કરવાનો ઇરાદો ધરાવે છે તે જ્યાં સુધી કારણો સહિતનો ચુકાદો સંભળાવવા માટે તૈયાર ન હોય ત્યાં સુધી જાહેર કરવો જોઈએ નહીં. ઉદાહરણ તરીકે ધારો કે, હાઇકોર્ટ દ્વારા કારણો સહિતના ચુકાદા વિના એવો આખરી હુકમ જાહેર કરવામાં આવે છે કે મકાન તોડી પાડવામાં આવશે, અથવા બાળકની કસ્ટડી એક માતાપિતાના બદલે બીજા માતાપિતાને સોંપવામાં આવશે, અથવા ગંભીર આરોપ ધરાવતા આરોપીને નિર્દોષ છોડી મૂકવામાં આવે છે, અથવા કોઈ કાયદો ગેરબંધારણીય છે અથવા તો, પ્રસ્તુત કેસની જેમ, કોઈ અટકાયતીને અટકાયતમાંથી મુક્ત કરવામાં આવે છે. જો આવા હુકમો પસાર કરવાનો ઉદ્દેશ્ય તેનું ઝડપી પાલન સુનિશ્ચિત કરવાનો હોય, તો હાઇકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમ સામે વ્યથિત પક્ષકાર દ્વારા આ કોર્ટમાં ખાસ પરવાનગી અરજી દાખલ કરવાથી તે ઉદ્દેશ્ય મોટાભાગે નિષ્ફળ જાય છે. તે આ કોર્ટને મૂંઝવણમાં મૂકે છે કારણ કે, હાઇકોર્ટના તર્ક–કારણોના લાભ વિના, માત્ર સામાન્ય હુકમનો અમલ થવા દેવો આ કોર્ટ માટે મુશ્કેલ બની જાય છે. પરિણામે અનિવાર્યપણે એ થાય છે કે જ્યાં સુધી કારણો સહિતનો ચુકાદો આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી હાઇકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમના અમલ પર સ્ટે આપવો પડે છે. એવું વિચારી શકાય કે આવા હુકમો આ કોર્ટ દ્વારા પસાર

કરવામાં આવે છે અને તેથી હાઇકોર્ટો પણ આવું શા માટે ન કરી શકે તેનું કોઈ કારણ નથી. અમે આદરપૂર્વક નિર્દેશ કરવા માંગીએ છીએ કે આ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમો આખરી હોય છે અને તેમની સામે કોઈ અપીલ થઈ શકતી નથી. સુપ્રિમ કોર્ટ આપણી અદાલતોના અધિક્રમમાં આખરી અદાલત છે. આ ઉપરાંત, આ કોર્ટ દ્વારા કારણો સહિતના ચુકાદા વિનાના હુકમો અપવાદરૂપ સંજોગોમાં ખૂબ જ ભાગ્યે જ પસાર કરવામાં આવે છે. હાઇકોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા હુકમો સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૬ અને સંબંધિત કાયદાઓની અન્ય જોગવાઈઓ હેઠળ આ કોર્ટના અપીલ અધિકારક્ષેત્રને આધીન છે. અમે આ અવલોકનો કરવા જરૂરી માન્યા છે જેથી જે પ્રથા બહુ ઇચ્છનીય નથી અને જે કોઈ ઉપયોગી હેતુ સિદ્ધ કરતી નથી તે તેની વર્તમાન પ્રારંભિક અવસ્થામાંથી આગળ ન વધે." (ભારપૂર્વક ઉમેરેલ) સુપ્રિમ કોર્ટ, પોતાના અપીલ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે, નિર્દેશો જારી કરવા માટે આહ્વાન પામે છે જે અપીલ ફોરમ તરીકે માત્ર તેનો વિશેષાધિકાર જ નથી પરંતુ ઘણીવાર ન્યાયની માંગ પૂરી કરવા અને અપીલ સત્તાના અસરકારક ઉપયોગ માટે એક અનિવાર્ય આવશ્યકતા પણ છે. તેમ છતાં, તે સાવચેતીપૂર્વક તેવા કોઈ 'નિર્દેશો' જારી કરવાથી દૂર રહે છે અને તેના બદલે વિનમ્રતા તથા હાઇકોર્ટો પ્રત્યે સુપ્રિમ કોર્ટ ધરાવે છે – અને હોવો જ જોઈએ – તેવા આદર અને માનમાંથી પ્રગટ થતી વૈકલ્પિક અને સભ્ય અભિવ્યક્તિઓ જેવી કે – "અમે હાઇકોર્ટને વિનંતી કરીએ છીએ", "હાઇકોર્ટ પાસેથી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે", "અમને વિશ્વાસ અને આશા છે કે હાઇકોર્ટ કરશે" નો ઉપયોગ કરે છે. આ પ્રથા વિકસિત થઈ છે અને પરંપરા તરીકે દ્રઢ બની

છે. કદાચ એક કે બે ઉદાહરણોને બાદ કરતાં, જેને પણ ટાળી શકાયા હોત, હાઇકોર્ટ અથવા તેનાથી વિપરીત કોઈ પ્રસંગ બન્યો નથી અથવા કોઈપણ હાઇકોર્ટ દ્વારા આ કોર્ટ પ્રત્યે દર્શાવવામાં આવેલા અનાદરના કોઈપણ દાખલાની નોંધ લેવા માટે આ કોર્ટને આહ્વાન કરવાની જરૂર પડી નથી.

હેરી ટી. એડવર્ડ્સ, ચીફ જજ, યુ. એસ. કોર્ટ ઓફ અપીલ્સ ફોર ધ ડી. સી. સર્કિટ સમય જતાં અદાલતોની બંધારણીય કાયદેસરતાનું નિર્માણ કરવામાં સહાયક તરીકે સ્વ–સંયમ પર ભાર મૂકે છે કારણ કે ન્યાયિક સ્વ–સંયમ ન્યાયિક સ્વતંત્રતાનું સર્જન કરવા અને તેને જાળવી રાખવા બંનેમાં મદદરૂપ થાય છે. ન્યાયાધીશો દ્વારા ન્યાયાધીશો સાથેના વ્યવહારના સંદર્ભમાં, તેઓ 'કોલેજીયાલિટી' (સાથીપણું/પરસ્પર સૌહાર્દ) શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે અને ત્યારબાદ તેઓ એવું કહીને સૌહાર્દ અને સ્વતંત્રતા વચ્ચેના સંબંધનો ઉલ્લેખ કરે છે કે – "..... ન્યાયિક પ્રેક્ટિસનું એક પાસું જે છેલ્લા એક દાયકામાં મને વધુ ને વધુ મહત્વનું જણાયું છે: તે સાથીપણાની પ્રથા છે. સાથીપણાથી મારો અર્થ ન્યાયાધીશો વચ્ચેનું એવું વલણ છે જે કહે છે કે, અમે કેટલાક મૂળભૂત મુદ્દાઓ પર અસંમત હોઈ શકીએ છીએ, પરંતુ કાયદાનું સાચું અર્થઘટન કરવામાં આપણા બધાનું સમાન હિત અને લક્ષ્ય છે. ..... એક શબ્દમાં કહીએ તો, આપણે એકબીજાના સાથીઓ છીએ. સાથીપણાના વલણનો વ્યવહારમાં અર્થ એ થાય છે કે, આપણે એકબીજાના મંતવ્યોનો આદર કરીએ છીએ, એકબીજાને સાંભળીએ છીએ, અને જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં સંમતિના ક્ષેત્રો ઓળખવાનું લક્ષ્ય રાખીએ છીએ..... જોકે, સાથીપણાનો અર્થ એ ચોક્કસ થાય છે કે, ભલે હું અન્ય

ન્યાયાધીશ સાથે અસંમત હોઉં, છતાં હું સ્વીકારું છું કે આપણે એક સહિયારા પ્રયાસનો ભાગ છીએ, અને આપણામાંથી દરેક, લગભગ હંમેશા, કાયદાની જે માંગ છે તે અંગેના પોતાના દ્રષ્ટિકોણ મુજબ શુદ્ધ ભાવનાથી કાર્ય કરી રહ્યા છીએ..... હું મારી જાતને મારા ન્યાયિક સાથીઓ સાથે એક સામાન્ય પ્રયાસમાં જોડાયેલો જોઉં છું, તેથી સ્વાભાવિક રીતે જ સમગ્ર ન્યાયતંત્રનું હિત મારા હૃદયમાં રહેલું છે..... જ્યારે ન્યાયિક સાથીપણું નહિવત કે શૂન્ય હોય છે, ત્યારે ન્યાયાધીશો માટે સ્વ–સંયમ રાખવા માટે ઓછું પ્રોત્સાહન રહે છે ..... સાથીપણું માત્ર સાથે મળીને અસરકારક રીતે કામ કરવા માટે જ નહીં, પરંતુ ઊંડા માળખાકીય સ્તરે પણ મહત્વપૂર્ણ છે. ન્યાયિક સાથીપણાનું વલણ સિદ્ધાંતનિષ્ઠ અને જવાબદાર રીતે વર્તવા માટે ન્યાયાધીશોના પ્રોત્સાહનોને મજબૂત બનાવવામાં મદદ કરે છે. હું માનું છું કે ન્યાયિક સ્વતંત્રતાની કોઈપણ ચર્ચા, પછી ભલે તે સંસ્થાઓના સ્તરે હોય કે વ્યક્તિઓના સ્તરે, તેમાં સાથીપણાની આ પ્રથાને ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ." (જુઓ – જ્યુડિશિયલ નોર્મ્સ: અ જસ્ટિસ પર્સ્પેક્ટિવ્સ – વોશિંગ્ટન યુનિવર્સિટી સ્કૂલ ઓફ લો).

અમે અમારી આ ચર્ચા ઓલિવર વેન્ડેલ હોમ્સ જુનિયરના તે કથનને ટાંકીને પૂર્ણ કરીશું જે તેમણે તેમના ૬૦મા જન્મદિવસની નજીક હોવા છતાં, અને ટૂંક સમયમાં મેસેચ્યુસેટ્સના મુખ્ય ન્યાયાધીશના પદ પરથી યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની સુપ્રિમ કોર્ટમાં બઢતી મેળવવાના છે તેનાથી અજાણ રહીને કહ્યું હતું – "હું મારી જાતને પૂછું છું કે, વીતી ગયેલા આ અડધા આયુષ્ય માટે દર્શાવવા જેવું શું છે? હું મારી તે પુસ્તક તરફ જોઉં છું જેમાં હું પૂર્ણ અદાલતના તે નિર્ણયોની નોંધ રાખું છું

જે લખવાનું મારા ભાગે આવ્યું હતું, અને મને લગભગ એક હજાર કેસો જોવા મળે છે. લગભગ અડધા જીવનકાળનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા માટે એક હજાર કેસો, જેમાંથી ઘણા તુચ્છ કે ક્ષણિક બાબતો પરના છે. એક હજાર કેસો જેમાં વ્યક્તિ ઊંડાણપૂર્વક અભ્યાસ કરવા માંગતો હતો અને કાયદાએ રજૂ કરેલા દરેક પ્રશ્ન પર પોતાનો મત રજૂ કરવા માંગતો હતો... હું ઘણીવાર શેક્સપિયર અથવા નેપોલિયન પોતાનું મૂલ્યાંકન કરતા અને વિચારતા હોય તેવી કલ્પના કરું છું કે: 'હા, મેં ૫,૦૦૦ પંક્તિઓ શુદ્ધ સુવર્ણ સમાન અને ઘણો બધો વધારાનો માલસામાન લખ્યો છે, જેમણે તારાઓ કરતાં પણ વધુ તેજસ્વી શબ્દોથી આકાશગંગાને આવરી લીધી હશે'. આપણે પૂરતા નસીબદાર છીએ જો આપણે આપણા શ્રેષ્ઠનું એક ઉદાહરણ આપી શકીએ અને જો આપણા હૃદયમાં આપણે એવો અનુભવ કરી શકીએ કે તે ઉમદા રીતે કરવામાં આવ્યું છે." [જે. એચ. દ્વારા અંશ તરીકે ટાંકવામાં આવેલ વુટન, "ક્રિએટિવિટી ઇન ધ લો" (૧૯૭૨) ૪ ઓસ્ટ્રેલિયન જે ફોરેન્સિક સાયન્સિસ, પાના નં. ૧૦૭ પર] જો માત્ર ન્યાયિક સાથીપણું શીખવામાં આવે, ઉમદાતા પ્રવર્તે અને હોમ્સની નમ્રતા શાસન કરે, તો બે ન્યાયિક સંસ્થાઓ વચ્ચે સહકાર પ્રાપ્ત કરી શકાય છે અને તણાવ ટાળી શકાય છે.

બંધારણીય ન્યાયશાસ્ત્રી એચ. એમ. સીરવાઈએ તેમના પુસ્તક 'કોન્સ્ટીટ્યુશનલ લો ઓફ ઇન્ડિયા, ચોથી આવૃત્તિ, સિલ્વર જ્યુબિલી આવૃત્તિ, ભાગ ૩, ફકરા ૨૫.૪૮૧ માં' આપણા સંવિધાનના "મૂલ્યો" નો સંદર્ભ આપ્યો છે અને કહ્યું છે કે – "બહુવચનમાં 'મૂલ્યો' શબ્દનો અર્થ વ્યક્તિના સિદ્ધાંતો

અથવા ધોરણો, વ્યક્તિનો વિવેક અને જીવનમાં જે મહત્વપૂર્ણ તરીકે ઉપલબ્ધ છે તે થાય છે". જોકે, આપણા સંવિધાનની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન જુદા જુદા ન્યાયાધીશો જે વિવિધ મૂલ્યોમાં માને છે તેની સાથે બદલાઈ શકે નહીં. સીરવાઈએ પ્રખ્યાત બંધારણીય સલાહકાર બી. એન. રાવને ટાંક્યા છે અને જણાવ્યું છે કે – "આપણા સંવિધાનમાં જે એકમાત્ર મૂલ્યો રહેલા હોવાનું કહી શકાય તે તેના પ્રખ્યાત બંધારણીય સલાહકાર સર બી. એન. રાવ દ્વારા બંધારણ સભા સમક્ષ રજૂ કરાયેલા મુસદ્દા સંવિધાનના આમુખમાં શ્રેષ્ઠ રીતે વ્યક્ત કરવામાં આવ્યા છે. તે આ મુજબ હતું: "અમે, ભારતના લોકો, સાર્વજનિક કલ્યાણને પ્રોત્સાહન આપવા માટે, અમારા ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓ મારફતે, આથી આ સંવિધાન ઘડીએ છીએ, અપનાવીએ છીએ અને અમારી જાતને અર્પિત કરીએ છીએ". અમારા મતે, તે સાર્વજનિક કલ્યાણની વિભાવના છે જેણે કસોટીના સમયમાં સંસ્થાઓ તરીકે અને વ્યક્તિઓ તરીકે આપણું માર્ગદર્શન કરવું જોઈએ. ઉપર મુજબ વિવિધ ચુકાદાઓ અને સંદર્ભો ટાંકતી વખતે અમારો અર્થ 'સુપ્રિમ કોર્ટને વરિષ્ઠ અદાલત અને હાઇકોર્ટને ગૌણ અદાલત' કહેવાનો છે તેવી ખોટી સમજ ન થવી જોઈએ; અમે માત્ર એટલું જ કહેવા માંગીએ છીએ કે અધિકારક્ષેત્રની દ્રષ્ટિએ અને અધિક્રમિક વ્યવસ્થામાં, જ્યાં સુધી અપીલ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી નિઃશંકપણે સુપ્રિમ કોર્ટ વરિષ્ઠ ફોરમ છે અને હાઇકોર્ટ એ અર્થમાં ગૌણ ફોરમ છે કે પછીની ફોરમ (હાઇકોર્ટ) પહેલાની ફોરમ (સુપ્રિમ કોર્ટ) ના 'અપીલ અધિકારક્ષેત્ર' કહેવાતા અધિકારક્ષેત્રને આધીન છે.

અપીલ અધિકારક્ષેત્રનું અસ્તિત્વ જ અપીલ અધિકારક્ષેત્રનો સંપૂર્ણ અને અસરકારક રીતે ઉપયોગ કરવા સક્ષમ બનાવવા માટે નીચલા અધિકારક્ષેત્રને ઉચ્ચ અધિકારક્ષેત્રને તેની તમામ સહાય પૂરી પાડવા માટે બાધ્ય કરે છે. નીચલી ફોરમને કેસ અને કાર્યવાહીનો તેનો રેકોર્ડ વરિષ્ઠ ફોરમ સમક્ષ પ્રમાણિત કરીને મોકલવા માટે આહ્વાન કરી શકાય છે. વરિષ્ઠ ફોરમને એવી કેટલીક માહિતીની જરૂર પડી શકે છે જે તાબાની ફોરમના કબજામાં કે જાણકારીમાં હોવાથી, માત્ર તેના દ્વારા જ ઉપલબ્ધ કરાવવી પડશે. વરિષ્ઠ ફોરમ મનાઈ હુકમ અથવા નિયંત્રણ હુકમ જારી કરી શકે છે અથવા તાબાની ફોરમમાં કાર્યવાહીને મોકૂફ રાખી શકે છે, ઝડપી બનાવી શકે છે અથવા નિયમન કરી શકે છે. અપીલ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગ દરમિયાન અથવા તેના અંતે ઉપલી ફોરમ દ્વારા કરવામાં આવેલા કોઈપણ નિર્દેશનું નીચલી ફોરમે પાલન કરવું પડશે, અન્યથા આ અધિક્રમ અર્થહીન બની જશે.

જોકે, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ સુપ્રિમ કોર્ટને પ્રદત્ત અધિકારક્ષેત્ર અત્યંત વ્યાપક છે અને કોઈપણ તકનીકીતા આવા અધિકારક્ષેત્રના અસરકારક ઉપયોગને અટકાવી કે અવરોધી શકતી નથી, તેમ છતાં વિવેકબુદ્ધિ અને સ્વ–લાદિત શિસ્તના નિયમ તરીકે વરિષ્ઠ ફોરમ પ્રથમ દ્રષ્ટિએ તેના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાનો ઇનકાર કરે છે જો ઉઠાવવામાં આવેલી ફરિયાદનું નિવારણ કરવા માટે સક્ષમ એવી કોઈપણ નીચલી ફોરમ દ્વારા તેની કાળજી લેવા માટે સમર્થ હોય.

મૂળભૂત અને પાયાના એવા કેટલાક સુવર્ણ સિદ્ધાંતોનું સ્મરણ અને પુનરાવર્તન કર્યા પછી, હવે અમે વર્તમાન કેસની હકીકતો પર પાછા આવીએ છીએ.

આખરે, આ કોર્ટ દ્વારા શું કરવામાં આવ્યું હતું? તારીખ ૨૮.૧૦.૨૦૦૨ ના રોજ, આ કોર્ટે આત્મસંયમ રાખ્યો હતો અને તેણે શા માટે હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ અને વર્તમાન કેસમાં હાઈકોર્ટને તેના બંધારણીય અધિકારક્ષેત્રનો મુક્તપણે અને તે પણ જાહેર હિતમાં ઉપયોગ કરવા માટે ખુલ્લું શા માટે ન રાખવું જોઈએ તેવો અભિપ્રાય રચીને સ્પેશિયલ લીવ પિટિશન દાખલ રાખવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. જોકે, તે વખતના અરજદારો દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી ફરિયાદની વહેલી સુનાવણી થવી જરૂરી હતી; આવો અભિપ્રાય રચવો અને પરિણામી નિર્દેશ જારી કરવો તે નિઃશંકપણે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ આ કોર્ટની સક્ષમતામાં હતું. ત્યારબાદ, તે દાખલ કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો હોવાની હકીકતો દર્શાવતી અને તારીખોનો ઉલ્લેખ કરતી સોગંદનામાથી સમર્થિત અરજી પર તારીખ ૩.૧૧.૨૦૦૩ નો હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, જે ફરિયાદ ન ગણાય તો પણ ઓછામાં ઓછી એવી રજૂઆત હતી કે હાઈકોર્ટ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૬ દ્વારા પ્રદત્ત અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને આ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા તારીખ ૨૮.૧૦.૨૦૦૨ ના રોજના હુકમનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ રહી હતી. કોર્ટે અનુભવ્યું કે હુકમનું પાલન થવું જોઈતું હતું. કોર્ટે એવી ધારણા સાથે આગળ વધવાનું વલણ રાખ્યું કે સામાન્ય સંજોગોમાં જો હુકમ હાઈકોર્ટના ધ્યાને લાવવામાં આવ્યો હોય, તો હાઈકોર્ટ આ કોર્ટના હુકમનું પાલન કરતી ન હતી તેવું

વિચારવા કે માનવા માટે તે લલચાશે નહીં. તેથી, હકીકતો સુનિશ્ચિત કરવા માટે આ કોર્ટે પ્રત્યુત્તર માંગ્યો હતો. આ કોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલે માહિતી માંગતો પત્રવ્યવહાર હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલને સંબોધ્યો હતો; આ પત્રવ્યવહાર વહીવટી સ્તરે હાથ ધરવામાં આવવો જોઈતો હતો અને હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલ દ્વારા માત્ર આ કોર્ટને સાચી વાસ્તવિક સ્થિતિથી વાકેફ કરીને તેનો પ્રત્યુત્તર આપવો જોઈતો હતો. જો હાઇકોર્ટ તરફથી કોઈ ભૂલ, કોઈ કસૂર કે બિન–પાલન જેવું કંઈ ન હતું, તો હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલ દ્વારા આ કોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલને સંક્ષિપ્ત જરૂરી હકીકતો સાથેના પત્રવ્યવહારમાં સમાવિષ્ટ તે અંગેની જાણકારી પૂરતી હતી, જેને પાછળથી આ કોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલે ન્યાયિક સ્તરે આ કોર્ટની વિચારણા અર્થે મૂકી હોત. આવી પ્રક્રિયાનું ઘણીવાર પાલન કરવામાં આવે છે અને આ એકમાત્ર ઉદાહરણ જેને અમે અનિચ્છાએ હાથ ધરી રહ્યા છીએ તેને બાદ કરતાં ક્યારેય કોઈએ આ પ્રથા સામે કોઈ વાંધો ઉઠાવ્યો નથી.

આ કેસમાં હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેંચના મનમાં ઊભી થયેલી ખોટી છાપ બદલ અમે માત્ર ખેદ વ્યક્ત કરી શકીએ છીએ. આ કોર્ટ દ્વારા હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલને સંબોધિત કરવામાં આવેલા માત્ર એક નિર્દોષ પત્રવ્યવહારના કારણે, હાઇકોર્ટનું સ્થાન ઘટીને એક પક્ષકાર જેવું થયું ન હતું કે ન તો હાઇકોર્ટને પક્ષકાર તરીકે જોડવામાં આવી હતી કે ન તો હાઇકોર્ટને એક સંસ્થા તરીકે અને અભિલેખ અદાલત તરીકે કોઈ ખુલાસો આપવા અથવા પ્રત્યુત્તર આપવા માટે કહેવામાં આવ્યું હતું. હાઇકોર્ટને પોતાના વકીલ રોકવાની જરૂરિયાત કેવી રીતે

ઊભી થાય? આ તમામ છાપ, જો ઊભી થઈ હોય તો, ગેરસમજ અને અસમંજસ અથવા બેન્જામિન કાર્ડોઝો જેને 'અતિઉત્સાહ' કહે છે તેનું પરિણામ છે. એ સ્પષ્ટ છે કે અસત્યનું સૂચન (સજેસ્ટીયો ફાલ્સી) અથવા સત્યનું દમન (સુપ્રેશિયો વેરી) નું દુસ્સાહસ કરીને આ કોર્ટ સમક્ષ આવનાર કોઈપણ વ્યક્તિએ તેના પરિણામો ભોગવવા પડશે પરંતુ તે હકીકતો સુનિશ્ચિત થયા પછી જ થશે. સામાન્ય રીતે, હકીકતોની વિગતો આપતી અને સોગંદનામાથી સમર્થિત આ કોર્ટ સમક્ષ દાખલ કરાયેલી અરજીમાં કરાયેલા કથનો પર અવિશ્વાસ કરવાનું શું કારણ હતું? તેમ છતાં, કોર્ટે અરજી પર ઉતાવળે કોઈ કાર્યવાહી કરી ન હતી અને એકતરફી (એક્સપાર્ટે) કોઈ હુકમ પસાર કર્યો ન હતો. સાવચેતી, કાળજી અને વિવેકબુદ્ધિથી વર્તીને – અને દેખીતી રીતે જ હાઇકોર્ટ પ્રત્યેના આદર સાથે – તેણે સંયમ રાખ્યો અને હકીકતો સુનિશ્ચિત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો. હાઇકોર્ટ માટે નારાજ અને વ્યથિત થવાનો કોઈ પ્રસંગ જ ન હતો, અને અસ્વસ્થ થઈને દુર્ભાગ્યપૂર્ણ રીતે જે રીતે પ્રતિક્રિયા આપી છે તેવી પ્રતિક્રિયા આપવાનો તો સવાલ જ નહોતો. હાઇકોર્ટે જાણવું જોઈતું હતું કે બંને હુકમો, તારીખ ૨૮.૧૦.૨૦૦૨ નો હુકમ તેમજ તારીખ ૩.૧૧.૨૦૦૩ નો હુકમ, ભારતીય ન્યાયતંત્રના વડીલ (પેટર ફેમિલીયાસ) એવા ભારતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિની અધ્યક્ષતાવાળી બેંચો દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. અમારા સુવિચારિત અભિપ્રાય મુજબ, હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેંચ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલો તારીખ ૩.૧૨.૨૦૦૩ નો હુકમ દુર્ભાગ્યપૂર્ણ છે. અમને પણ વર્તમાન હુકમ પસાર કરવામાં કોઈ આનંદ થતો નથી. અમારી ક્ષોભજનક સ્થિતિ ત્યારે વધુ વધી જાય છે જ્યારે અમે

નોંધીએ છીએ કે તારીખ ૩. ૧૨.૨૦૦૩ ના રોજનો હુકમ પસાર કરનાર હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેંચની અધ્યક્ષતા પણ હાઇકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા કરવામાં આવી હતી. આ બધું ટાળી શકાય તેવું હતું અને રાઈનો પર્વત બનાવવાથી દૂર રહીને તેને ટાળવું જોઈતું હતું.

ગમે તે હોય, દેશની સર્વોચ્ચ અદાલત તરીકે આપણે આ પ્રતિષ્ઠિત સંસ્થાની ગરિમા જાળવી રાખવી પડશે અને હાઇકોર્ટની તે ખોટી ધારણાને દૂર કરવી પડશે કે આ કોર્ટના કોઈપણ હુકમનો હેતુ બંધારણીય અદાલત અથવા અભિલેખ અદાલત તરીકેના હાઇકોર્ટના દરજ્જાને નબળો પાડવાનો હતો. હાઇકોર્ટનો આવો હુકમ, જેણે ન તો આ કોર્ટનું કે ન તો હાઇકોર્ટનું પોતાનું કોઈ ભલું કર્યું છે, તે અમારા ધ્યાને લાવવામાં આવ્યો હોવાથી, આંખો મીંચી ન લેતા પગલાં ભરવા માટે અમે બંધારણીય રીતે બંધાયેલા છીએ અને તેથી અમે તેમ કરીએ છીએ. અમે નિર્દેશ આપીએ છીએ કે હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેંચ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા તારીખ ૩.૧૨.૨૦૦૩ ના રોજના હુકમમાંથી ચુકાદાના અગાઉના ભાગમાં ટાંકવામાં આવેલા અને પુનઃઉલ્લેખિત કરાયેલા તે તમામ ફકરાઓને આ કોર્ટ માટે અપમાનજનક, તુચ્છકારપૂર્ણ, તદ્દન અસ્થાને અને આ કોર્ટની કાર્યવાહી પર એવી ટિપ્પણીઓ કરનારા તરીકે કાઢી નાખવામાં આવે (એક્સપંજ કરવામાં આવે) અને રદ કરવામાં આવે જે હાઇકોર્ટે ન કરવી જોઈતી હતી. અભિલેખ અદાલત તરીકે હાઇકોર્ટના રેકોર્ડ પર આવી ટિપ્પણીઓ ચાલુ રાખવી જોઈએ નહીં. હુકમનો અક્ષરશઃ અને સાચા અર્થમાં અમલ કરવામાં આવશે અને તેના પાલનની જાણ હાઇકોર્ટના રજિસ્ટ્રાર જનરલ દ્વારા આ કોર્ટના

રજિસ્ટ્રાર જનરલને કરવામાં આવશે. અમે એવી સુખદ આશા સાથે વિદાય લઈએ છીએ કે આ કોર્ટ માટે આવો હુકમ કરવાનો અન્ય કોઈ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે નહીં.

અરજીનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========